

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Diplomová práce

Identita transgenera

Bc. Juliána Kováriková

Praha 2013

Vedoucí práce: Jaroslav Skupnik, Ph.D

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 9. června 2013

.....
Juliána Kováriková

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat Věře Sokolové, Ph.D a Mgr. Kateřině Kolářové, Ph.D. za vynikající přednášky a semináře, které mě uvedly do studií genderu a sexuality, PhDr. Jaroslavu Skupnikovi, PhD. za ochotu a trpělivost, se kterou ke mně přistupoval, a T. S. za odvahu „jít s vlastní kůží na trh“ a sdílet svůj životní příběh.

V Praze, dne 9. června 2013

Juliána Kováriková

Anotace

Hlavním záměrem této diplomové práce je představit transgender identitu, jakožto nově se rodící formu životního stylu a politického aktivismu translidí. Protože transgenderismus se formoval v opozici k dominantnímu medicínskému diskurzu transsexuality, je nezbytné pojmout i transsexuální stanovisko, vůči kterému se transgendeři vymezují. Transsexualitu a transgenderismus sleduji jako dva odlišné diskurzy, jež dávají vzniknout odlišným kategoriím identit a mají specifický vliv na životy lidí, jež označují. Pozornost věnuji především vlivu odlišných konceptů pohlaví, genderu a sexuality na utváření specifických podob těchto ideologií. V empirické části se zabývám narativní konstrukcí transgender identity. Prostřednictvím úryvků rozhovoru s člověkem s diagnózou transsexuality, který v průběhu svého života přijal identitu transgendera, se pokouším zprostředkovat realističtější a plastičtější obraz transgender/transsexuálního života, sebepojetí a identity.

Abstract

The main purpose of the present diploma thesis is to introduce the transgender identity as a newly emerging lifestyle and political activism of transpeople. Because the transgenderism has been formed in opposition to the dominant medical discourse of transsexuality, it is necessary to include the transsexual stand of view which transgender people are defining against. I regard the transsexuality and transgenderism as two different discourses forming new different identity categories, having specific impact on lives of people they are naming. I focus mainly on the impact of different concepts of sex, gender and sexuality on formation of specific shapes of these ideologies. In the empirical part, I am applying my mind on the narrative construction of transgender identity. Through some parts of interview with a person diagnosed with transsexuality, that has accepted the identity of a transgender in the course of his life, I try to mediate a more realistic and sculpturesque image of transgender/transsexual life, identity and sense of self.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	TEORETICKÁ ČÁST	7
2.1	TRANSGENDER TERMÍN.....	7
2.2	OD TRANSSEXUALITY K TRANSGENDERISMU	13
2.2.1	<i>Transsexualita z pohledu medicíny.....</i>	<i>13</i>
2.2.2	<i>Na cestě k modernímu transsexuálovi</i>	<i>14</i>
2.2.3	<i>Transgender perspektiva</i>	<i>18</i>
2.2.4	<i>Transsexualita a transgenderismus jako odlišné politické strategie.....</i>	<i>22</i>
3	EMPIRICKÁ ČÁST.....	23
3.1	TEORETICKO–METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA.....	24
3.1.1	<i>Postmoderní pojetí identity.....</i>	<i>24</i>
3.1.2	<i>Narativní biografie</i>	<i>25</i>
3.1.3	<i>Perspektiva transgender subjektu.....</i>	<i>27</i>
3.1.4	<i>Seznámení s T.S.</i>	<i>28</i>
3.2	ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH T.S.	29
3.3	SHRnutí ŽIVOTNÍHO PŘÍBĚHU T.S. A FORMULACE VÝZVY, KTEROU PŘINÁŠÍ TRANSGENDERISMUS	41
4	ZÁVĚR	44
5	SEZNAM LITERATURY.....	46

1 Úvod

Tématem pohlavně/genderových přechodů navazuji na svou postupovou práci *Ani muži, ani ženy: Pohlavní a genderové variace* (2010), ve které jsem se zabývala odlišnými koncepcemi pohlavně/genderových rolí v mezikulturní perspektivě. V diplomové práci se zaměřuji na identity lidí, jejichž genderové vyjádření překračuje hranice biologického pohlaví – konkrétně na transgendery (a transsexuály). Již se nepokouším vysvětlovat sociálně-konstruktivistickou tezi, podle které je nejen gender ale i pohlaví produktem sociálních struktur (např. Lorber 2005, Fausto-Sterling 1993, Fafejta 2004, Lacqueur 1992, Šmausová 2002, Worthman 1995). Z této perspektivy vycházím a používám její argumenty k obhajobě transgenderů – lidí, kteří se rozhodli vymanit z konvenčních pohlavně/genderových rolí.

Termín transgender se vztahuje k lidem, kteří přijali nenormativní genderová vyjádření a identity. V této práci se pokouším přiblížit jejich životní situaci a perspektivu, s jakou ke své genderové nonkonformitě přistupují. V zásadě existují dvě životní (a politické) strategie, jak se vyrovnat s „nesouladem“ mezi pohlavím člověka a jeho genderovou identitou – přijetím diagnózy transsexuality, pro kterou je charakteristická opačná pohlavně/genderová sebeidentifikace, a/nebo přijetím transgender identity, která zdůrazňuje liminalitu tohoto stavu, jež není pouze přechodnou záležitostí, ale samotnou podstatou života translidí. Transgender a transsexualitu sleduji jako dva odlišné diskurzy, které dávají vzniknout odlišným kategoriím identit a mají specifický vliv na životy lidí, jež označují.

Možná si kladete otázku, proč je právě transsexualita/transgender vhodným tématem pro sociálně antropologické studium. Historii sociální a kulturní antropologie provází snaha o porozumění a popsání světa očima „jiných“. Je to právě marginalizované postavení translidí a jejich vyloučení za hranice normality, jež staví tyto lidi do pozice „jiných“ a umožňuje jim dívat se na svět odlišnou perspektivou. Tato odlišná optika má schopnost problematizovat naše kulturní normy, sociální uspořádání a zpochybňovat to, co považujeme za samozřejmé. Cílem této práce je zprostředkovat pohled na transsexualitu (a naše pohlavně/genderové uspořádání) z „jiné“ – transgender – perspektivy. Z jiné perspektivy než z jaké popisuje transsexualitu dominantní medicínský diskurz – jako poruchu biologického původu, kdy v důsledku špatně nastaveného mozkového centra dochází k opačné genderové identifikaci člověka.

Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a empirickou část. V teoretické části nejprve charakterizují pojem „transgender“ a jeho rozsah. Aby bylo zřejmé, jaká diskursivní změna zavedením tohoto nového pojmu – stejně jako zavedením diagnózy transsexuality – nastává, sleduji proces formování moderní transsexuální identity v souvislosti s vývojem medicínským názorů na operativní změny pohlaví. Poté představuji myšlenku transgenderismu a její teoretická východiska. Kladu přitom důraz na koncepty pohlaví, genderu a sexuality, jež umožnily vznik těchto identit – transsexuality a transgenderismu – právě v takové podobě, v jaké se objevily. V závěru pak srovnávám oba diskurzy jakožto politické (a životní) strategie.

Protože z teoretického pojednání o transgenderismu mohou zůstat praktické důsledky pro život nejasné, v empirické části zprostředkovávám prostřednictvím vybraných částí z rozhovoru životní zkušenost člověka s diagnózou transsexuality, který v průběhu svého života přijal identitu transgendera. Osobní zkušenost jasněji přibližuje problémy,

se kterými se translidé ve svých životech setkávají, a navíc výpovědi z běžného života lépe rozkrývají samotnou podstatu diskurzu.

Vycházím zejména z odborné literatury, která spadá do interdisciplinární oblasti „transgender studies“. K dalším teoretickým východiskům patří sociálně konstruktivistický přístup Bergera a Luckmanna (1999), poststrukturalistická perspektiva, která klade důraz na roli diskurzů a jejich moc formovat lidské subjekty (Foucault 1999, 2000, 2003), postmoderní pojetí identity A. Giddense (1991, 2003) a Z. Baumanna (1995), koncept stigmatu Ervinga Goffmana (2003) či koncept čistého–nečistého od Mary Douglas (1966).

2 Teoretická část

2.1 Transgender termín

„Transgender“ je slovo poměrně nedávného vzniku. Začalo se objevovat někdy v 90. letech 20. století. Od té doby se jeho významy neustále proměňují v závislosti na kontextech, ve kterých je užíváno. Obecně je o transgenderismu možno mluvit jako o diskurzu či ideologii, která čerpá z postmoderních představ o fluiditě (těl a genderů) a odmítá přesvědčení, že každý člověk může být jednoduše zařazen do jedné ze dvou pohlavních kategorií (Roén 2002). Na individuální rovině je transgenderismus možno chápat jako politickou pozici či identitu zpochybňující různé aspekty medicínské konstrukce „genderové identity“ a transsexuality (Roén 2002).

Pod pojmem „transgender“ je třeba spatřovat především takové identity, jež se formovaly v opozici k medicínské definici transsexuality. Od počátku 90. let se tito lidé začínají ozývat s kritikou diagnostických pravidel a způsobů „léčby“. Vyjadřují se proti normativním pravidlům společnosti, které považují konkrétní biologické pohlaví (reprezentované genitáliemi) a s ním spojený gender za jediný možný a „přirozený“ způsob bytí. Mezi zásadní texty patří *The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto* (2006 [1991]) od Sandy Stone, *Transgender Warriors* (1996)¹ Leslieho Feinberga a *Gender Outlaw* (1995) od Kate Bornstein. Tito aktivisté vystoupili s myšlenkou transgender identity jakožto alternativní identity k transsexualitě. Odmítají se identifikovat jako muži, nebo ženy a vyzývají další transsexuály, aby vystoupili ze skrytu a dali otevřeně najevo svou trans-identitu.

Institucionalizací a politizací transgenderismu se však významy tohoto slova dále rozšiřují. Slovo „transgender“ bylo použito jakožto kolektivní organizující termín, který zahrnuje celou škálu lidí překračujících genderové normy (tedy nejen transgendery, ale dle medicínské terminologie, i transsexuály a transvestity). Navíc se tak mnohdy dělo nezávisle na kulturním a někdy i historickém kontextu. L. Feinberg (2000: 6-7) mezi transgendery řadí transsexuály, cross-dressery, bigendery, androgynní jedince, femininní muže, maskulinní ženy, intersexuály a mnohé další, kteří se svým chováním nebo chápáním sebe sama nejsou schopni zařadit do tradiční dichotomie maskulinní muž,

¹ Stojí za zmínku, že v českém překladu knihy se z „transgenderových bojovníků“ stávají *Pohlavní štvanci* (2000).

femininní žena. Jako příklady transgenderismu navíc uvádí různé hraniční gendery napříč kulturami (hidžry, berdaše a další) a transgender historii mapuje od Johanky z Arku.²

V podobném významu – zastřešující celou škálu projevů překračujících genderové hranice – se pojem „transgender“ ujal i v akademické sféře. Transgender je užíván jako analytická kategorie a nástroj genderové dekonstrukce, jenž napadá dominantní představy o pohlavní a genderové binaritě. Zdůrazňován je přitom především sociálně transformační potenciál transgenderismu. Sociologové a historici se vyhýbají generalizaci slova transgender tím, že jej neužívají jako podstatné jméno. Například Ekins a King (2006) ve své sociologické publikaci *The Transgender Phenomenon*, ve které mapují rozličné formy genderových přechodů vyskytujících se v západní společnosti, místo podstatného či přídavného jména „transgender“ upřednostňují sloveso „transgendering“, které se podle nich vztahuje „k jakýmkoli přechodům z jedné genderové kategorie do jiné (ať už dočasně či trvale), k představě života mezi gendery nebo k představě života mimo gendery“ (xiv). Podobně Susan Stryker užívá termín „transgender“ jako deskriptivní pojem namísto identity. Transgender historii ve Spojených Státech Amerických popisuje jako historii lidí, kteří překračovali sociálně zavedené hranice genderu, jenž jim byl připsán při narození (Strykem 2008: 1). Transgender historii mapuje od poloviny 19. století a začleňuje do ní lidi, aktivity, významné události a myšlenky, které předcházely a byly směrodatné pro vznik transgender hnutí (na konci 20. století). Celkově přitom tuto historii pojímá jako vývoj, který směřuje k umožnění svobodného genderového projevu. Na akademické půdě vznikl dokonce samostatný interdisciplinární akademický obor „transgender studies“, který se zabývá tématy jako je transsexualita a cross-dressing, některými aspekty intersexuality a homosexuality, genderovou diverzitou napříč kulturami a časem, nesčetnými subkulturními projevy genderové nonkonformity, teoriemi tělesné pohlavnosti a vývoje genderové identity, způsoby regulace genderového vyjádření atd. Zabývá se, stejně jako jiné sociálně angažované obory, otázkami „ztělesněné jinakosti“ a analýzou, jak se tyto rozdíly transformují v sociální hierarchii (Stryker 2006: 3).

Takovýto široký význam slova „transgender“, přenesený do běžné každodenní reality, však představuje mnohá úskalí. Pojem transgender v prvé řadě předpokládá, že máme jasno v tom, co je to „gender“ (taktéž specifická kategorie relativně nedávného vzniku) a jak jsou ony (kulturně specifické) genderové normy, které transgenderismus překračuje, ustanoveny. Jinak řečeno, transgender je specifická kategorie, která se formovala v euroamerické kultuře na konci 20. století v opozici k medicínské definici transsexuality a obecným diskurzům o pohlavně/genderové identitě člověka³, a v jiném kontextu nemusí vůbec dávat smysl. Řadit Johanku z Arku nebo jiné historické postavy mezi transgendery je tedy značně problematické.

² Je třeba dodat, že Feinberg rozšiřuje termín transgender na co nejširší okruh možných projevů a identit, včetně historických osobností proto, aby poukázal na relativitu našeho genderově normativního uspořádání a legitimizoval tak svou kritiku. Vytváří historii (z našeho pohledu) „transgenderových“ praktik, aby prokázal oprávněnost existence dnešních „transgenderů“.

³ V této práci hovořím o „pohlaví/genderu“ vždy, když chci upozornit na jejich vzájemnou provázanost, či potencionální zaměnitelnost. Tělesné pohlaví je obecně považováno za základ pro gender a gender je zase vnímán jako pouhý odraz tělesného pohlaví, proto se zdá být pohlaví s genderem nerozlučně spjaté dohromady. Toto sepětí ženského těla s ženským genderem a mužského těla s mužským genderem, které považujeme za „přirozené“, způsobuje jejich vzájemné splývání. Transgender však tyto představy zpochybňuje.

Stejně problematické je označení různých alternativních genderových rolí⁴ vyskytujících se v mimoevropských kulturách za ukázky transgenderismu. K. Roen (2001) uvádí příklad jednoho fa'afafine⁵ jménem Don, který vyrůstal na Samoi, ale nyní žije na Novém Zélandu. Jde tedy o člověka, který se identifikuje svým kulturně specifickým (emic) způsobem, ale přitom žije v Západní kultuře a je obeznámen s jejími koncepty. Don se jasně vymezil vůči všem anglickým termínům jako „gay, teplouš, queer...“, protože se mu zdají „odporné“. „[Those terms] actually tell you how that society views that person. My culture just views it 'like a woman'. And it's like a special woman. It's a knowledgeable woman but recognised [as] ... anatomically male.“ (Roen 2001: 257) Nejenže západní kategorie v sobě implicitně obsahují stigma patologie – nenormativní gendery a sexuality nesou pejorativní označení a jsou tudíž v rozporu s kulturně specifickou normativitou a respektovanou rolí fa'afafine –, ale navíc nedokáží jejich zkušenost ani adekvátně pojmut. Kategorie fa'afafine neříká nic o nespokojenosti se svým tělesným pohlavím, ani nespécifikuje pohlaví sexuálního partnera, jak to dělají naše kategorie transsexualit y a homosexuality. Nýbrž je konstruována napříč kategoriemi genderu a sexuality. Don podotýká, že rozlišování genderu a sexuality obsažené už v samotném jazyce činí obtížným popsat koncept fa'afafine v jeho celistvosti (Roen 2001: 257).

S podobnými závěry přichází i D. Valentine (2007). Svůj výzkum však nedělal v žádných exotických končinách, ale v New Yorku, tedy v samotném centru dění západní kultury a v místě, které bychom mohli prohlásit za srdce transgender subkultury. Valentine vyrazil do terénu s plánem zmapovat transgender komunitu – tento kolektivní termín slučující celou řadu lidí a identit. Jeho počáteční představy o tom, kdo je to transgender a koho můžeme zahrnout do této široce pojaté komunity, se však postupně rozpadaly.

V ulicích kolem Meat Marketu se setkal s lidmi, které bychom mezi transgendery bez problémů zařadili – „fem queens“ žijí „jako ženy“, vypadají femininně, ale narodili se jako muži a mají mužské tělo, většina z nich jsou Afroameričané nebo Latinoameričané a živí se prostitucí. Když se jich vyptával na jejich identitu, za koho se považují, byli se schopni zařadit pod řadu pro nás neslučitelných kategorií. Jeden z jeho informátorů se nejprve identifikoval jako „drag queen“, protože je to její životní styl. Je muž (tělem), který žije 24 hodin denně „jako žena“, všechno dělá „jako žena“, za ženu se však nepovažuje, ani za transsexuála, přestože užívá ženské hormony, nicméně považuje se za gaye, a to i přesto, že žije „jako žena“ (Valentine 2007: 114-115). Další informátor se charakterizoval jako „butch queen up in drags“. Žije jako žena, cítí se být gayem a poté, co ji Valentine vysvětlil kolektivní význam transgender identity, zahrnula se i pod tuto kategorii (Valentine 2007: 116). Jeden z maskulinních informátorů ženského pohlaví o sobě zase prohlásila, že je zároveň „gay man“ a „butch“. Žije jako muž, ale nikdy nebral testosteron. Vzhledem ke svému tělesnému pohlaví sebe vnímá jako ženu, ale častěji o sobě přemýšlí jako o muži. Navíc je matkou a předtím než měla dceru by nejspíš podstoupila přeměnu pohlaví, kdyby v té době měla peníze nebo dostatek informací. Přemýšlela by o operaci i nyní, nebýt matkou. Přestože se domnívá, že popis toho, kdo je to transgender, na ni sedí, nebo seděl, sama se za transgendera nepovažuje a říká o sobě, že je gay. Podobně jako ostatní, znemožňuje Valentinovy pokusy porozumět její

⁴ Například „berdache“ u nativních obyvatel Ameriky, „hidžry“ v Indii, „xanith“ v arabském světě, „kathoeay“ v Thajsku, „warria“ v Indonésii, „fa'afafine“ nebo „fakalejty“ v Polynésii, „mahu“ na havajských ostrovech a Tahiti a mnohé další.

⁵ Fa'afafine je specifická genderová kategorie pro Samojské muže, kteří jsou od dětství vychováni a žijí „jako ženy“.

identitě v termínech buď a nebo - buď transgender FtM⁶ (člověk, který by podstoupil přeměnu pohlaví, kdyby měl peníze nebo dostatek znalostí), nebo butch lesba či gay muž (žijící gay život) (Valentine 2007: 120-122).

Přes své počáteční zmatky ohledně identit, se kterými se jeho informátoři ztotožňovali, nebo vůči kterým se naopak vymezovali, se nespokojil s vysvětlením sociálních pracovníků, že tito lidé mají pouze nedostatečné vzdělání a vyšší informovanost tento nedostatek vyřeší, ale věřil jejich vlastním slovům, které říkaly: „I know, who I am“. Valentine dochází ke zjištění, že spíše než nevědomost jeho informátorů, nejasnosti a rozpory v jejich identifikaci rozkrývají jeho (homosexuálně orientovaného bělošského výzkumníka) vlastní chápání genderu a sexuality jako ontologicky rozdílných kategorií. Toto oddělení genderu a sexuality, vyjadřuje právě distinkce mezi gay/lesbickou a transgender komunitou, kde transgender identita stojí v implicitní opozici k homosexuální identitě.

Termín transgender vznikl v kontextu, a podle Valentina je i důsledkem, homonormativní gay a lesbické politiky⁷, která důrazem na genderovou normativitu ze svých řad vyloučila veškeré nenormativní genderové projevy. Tento model – ve kterém náklonnost k osobám stejného pohlaví nemá žádné důsledky pro jedincův gender (ve smyslu touhy přecházet do opačné genderové role) a kde transgender identita slučuje lidi na základě nenormativního genderového vyjádření (překračujícího primární genderovou identifikaci), ale nesouvisí s jejich sexualitou – je podle něj produktem bělošské střední třídy a jako takový vylučuje nižší třídu a jiné etnické skupiny, pro které genderové vyjádření může mít úplně jiný význam. Valentine říká, že sociální rozdíly jako věk, rasa, třída apod. nejen protínají a proměňují zakoušení toho, co nazýváme „gender“ a „sexualita“, ale spíše posouvají samotné hranice toho, co „gender“ a „sexualita“ může znamenat v konkrétním kontextu (Valentine 2007: 100). „Jestliže „fem queen“ se považuje za gaye, protože ji přitahují muži, a odvozuje tuto identitu ze skutečnosti, že má mužské tělo, pak kategorie „sexuality“ prosakuje do oblasti „genderu“ způsobem, který nemůže být vysvětlen pouze sociálními rozdíly“ (Valentine 2007: 100).

Valentine neomezuje závěry své analýzy jen na rasové a třídní rozdíly. Uvádí příklad baru, který navštěvují převážně bílí muži, kteří se identifikují jako cross-dresseři („trannies“). Ačkoli je zde mnoho těch, kteří snadno zapadnou do škatulky „transgender“ a cítí se do ní být nějakým způsobem začlenění, mnohem častěji jejich životy nejsou snadno zařaditelné do kategorií transgender, gay, transsexuál či transvestit, protože hranice těchto kategorií překračují a rozmazávají (Valentine 2007: 129-131). Tím, jak balancují na hranicích těchto kategorií, nebo jak o sobě říká jeden návštěvník tohoto baru, „I have one self, but two lives“ (Valentine 2007: 131), nám ukazují, že tam, kde vykreslujeme pevné a jasně dané hranice, není prázdný prostor. Valentine z těchto příběhů vyvozuje nejen to, že kategorie identit jako „gay“ či „transgender“ nemohou obsáhnout komplexitu lidských tužeb, sebepojetí a zkušeností. Ale především považuje tyto příběhy za užitečné proto, že nám ukazují, jak komplexita lidské zkušenosti, může tyto dokonalé analytické kategorie narušit (132). Jinými slovy, komplexita lidské zkušenosti problematizuje ustavené kategorie a ponechává je ve stavu neustálého vyjednávání.

⁶ FtM je zkratka pro „female to male“, podobně MtF označuje „male to female“.

⁷ Současná gay a lesbická homonormativní politika, sledující asimilacionistické tendence, vykresluje lesby a gaye jako běžné lidi, u nichž je otázka sexuální orientace jen „jiné pojetí stejného“. Svou snahou snižovat rozdíly mezi homosexualitou a heteronormativitou (odtud pojem „homonormativita“) však popírá LGBT diverzitu a zneviditelňuje rasové a třídní rozdíly.

Obraz transgender komunity Valentine komplikuje dál popisem tří „dragových bálů“⁸, které navštívil (Valentine 2007: 71-104). První bál, podobný těm, které J. Livingstone zachytila v dokumentárním filmu *Paris is Burning* (1990), je místo navštěvované výhradně Afroameričany a Latinoameričany, kteří o sobě mluví jako o gayích.⁹ Být „gay“ tady může znamenat sebeidentifikaci jako „butch queen“, nebo také jako „butch“ nebo „fem queen“, která užívá hormony, má silikonem zvětšená prsa a boky, nebo podstoupila jiné kosmetické úpravy. Drag pro tyto lidi představuje jak zábavné představení, tak i kategorii identity, se kterou se identifikují a kterou žijí i ve svém běžném životě. Druhý bál – setkání cross-dresserů – je komponován jako slavnostní večer. Účastníky jsou bílí, mnozí ženatí, muži vyšší střední třídy. Většina z nich, navzdory různým sexuálním praktikám, trvá na své heterosexuality a v běžném životě se identifikují jako muži, přestože někteří mohou užívat ženské hormony. Cross-dressing či „drag“, jak tyto praktiky trochu žertem nazývají, pro jedny představují erotickou aktivitu, pro jiné je to vyjádření své feminity, pro některé obojí. Podstatné však je, že cross-dressing považují za součást své identity, nikoli pouze za převlek. Je to pro ně ale jen příležitostná aktivita, kterou striktně separují od běžného života. Třetím bálem je gala večer organizace, jejímiž členy jsou převážně bílí homosexuálně orientovaní muži patřící k vyšší třídě. „Drag“ je v tomto kontextu pouze zábava, která nemá nic společného s genderovou ani sexuální identitou účastníků.

„Drag“ – často spojovaný právě s transgenderismem – v těchto různých kontextech (lišících se třídě, rasově, kulturně) může znamenat rozdílné praktiky, identity, sexuální touhy i rozdílné uspořádání genderu a sexuality. Přesto, všechny tři bály, jejichž jednotícím znakem byl „drag“, spadali podle pracovníků GIP¹⁰ pod kategorii „transgender“. Za transgenera se paradoxně téměř žádný z jejich účastníků nepovažoval a většina z nich by tento termín jednoznačně odmítla.

Valentine ukazuje, že ti, kteří jsou zahrnováni do „spektra transgender identit“ aktivisty, sociálními teoretiky, organizacemi provozujícími sociální služby a dalšími, obvykle nepoužívají toto slovo, aby o sobě hovořili, a mnozí ani netuší, že pod tento termín spadají. Užívají vlastní (kulturně, rasově, třídě) specifické identity, nebo nechtějí přijmout žádnou stabilní kategorii identity. Tyto odlišné způsoby identifikace, které mnohdy popírají institucionalizované modely genderu a sexuality jako ontologicky rozdílných kategorií, však jsou, vzhledem k jejich marginalizovanému postavení, velice snadno diskvalifikovatelné, například poukazem na nevědomost těchto lidí nebo neschopnost přiznat si svou „pravou“ identitu z důvodu vlastní transfobie. Koncept „transgender komunity“, ačkoli je to velmi užitečná a prospěšná kategorie, zorganizovaná s těmi nejlepšími úmysly – aby hájila práva genderově nonkonformních lidí –, ve svém samotném základu obsahuje a produkuje určité představy o genderu a sexualitě, čímž působí proti jiným, ne tak mocným, pojetím genderu a sexuality, na jejichž základě se identifikují ti, které se „transgender“ pokouší reprezentovat (Valentine 2007: 104).

Valentine přiznává, že nemohl napsat knihu o „transgender komunitě“ (i když tato komunita reálně existuje), protože svou prací jakožto antropologa by se by se podílel

⁸ „Drag“ znamená převlékání se do šatů opačného genderu/pohlaví. Obvykle bývá „drag“ spojováno s performery („drag queens“ a „drag kings“), kteří v kostýmech opačného genderu/pohlaví vystupují na podííh klubů a barů. U nás je obdobou těchto zábavných vystoupení travesti show.

⁹ Účastníky těchto bálů jsou také „fem queens“, o kterých již byla řeč.

¹⁰ Gender Identity Project (GIP) poskytuje sociální služby a pořádá programy pro transgendery Valentine se v této organizaci nechal pro účely výzkumu zaměstnat.

na vytváření této „imaginární jednoty“, která zastírá kulturní, historické a sociální síly, které ji konstruuje a důsledky spojené jejím užíváním (Valentine 2007: 233). Svou práci proto nepojal jako pouhý popis skupiny lidí, ale rozhodl se přistupovat k transgenderu jako ke „kategorii vědění“. Kategorii, která dává dohromady různorodá, roztroušená místa pod jednotící termín „transgender“.

Valentine přednesl zásadní kritiku kategorie transgenderu, tolik opěvované sociálními teoretiky. I když se transgender prezentuje jako kolektivní termín zahrnující pod sebou celou škálu identit, nereprezentuje diverzitu, kterou tvrdí, že pojímá. Stejně jako jiné kategorie identity, ve své podstatě vytváří dichotomii my vs. oni (transgender vs. gay a lesbická komunita), která znemožňuje lidem, jež transgender zahrnuje, aby se s ní identifikovali a přijali ji za svou.

I přes problémy, které obklopují tento pojem, je třeba dodat, že transgender je pro mnoho lidí nesmírně smysluplná a převratná kategorie. Přestože dává hlas zejména (či snad výhradně?) transsexuálům bouřícím se proti diktátu lékařských diagnóz, osvobozuje nejen je, ale vnímání nás všech. Myšlenka transgenderismu poukazuje na omezenost našeho binárního pohlavně-genderového systému a posouvá naše myšlení za hranice samozřejmosti.

Nyní, když jsem zde předestřela terminologické problémy, se kterými jsem se potýkala, bych ráda vymezila význam, v jakém pojem transgender používám v této práci. „Transgender“ chápu ve smyslu identity, kterou člověk přijal za svou a se kterou se sám identifikuje. Transgendeři jsou pro mě lidé, kteří se celkem neproblematicky chápou skrze tuto kategorii. Navazují přitom na transgender hnutí, které se objevilo v 90. letech ve Spojených státech amerických (a Velké Británii). Tito lidé svou identitou vědomě překračují hranice mužství–ženství. Většinou se jedná o transsexuály, kteří zpochybňují lékařské definice diagnózy. Abych zdůraznila novou perspektivu, kterou myšlenka transgenderismu přinesla, stavím transsexualitu proti transgender identitě a hovořím o nich jako o dvou odlišných kategoriích. Tato distinkce je však umělá. Transgender by snadno pojal transsexualitu do svého pojetí a v reálném životě se obě pozice neoddělitelně vzájemně prolínají – myšlenky transgenderismu můžeme nalézt v „transsexuálních“ příbězích, stejně jako transsexualita je neoddělitelnou součástí „transgenderových“ příběhů (Roan 2002). Když chci referovat zároveň o obou skupinách (transgenderech i transsexuálech) užívám pojem „translidé“.

Ještě bych chtěla dodat, že jsem se zajímala o transgendery v českém prostředí, ve kterém se myšlenky transgenderismu stále ještě úplně neprosadily. Důvodem může být to, že u nás transgender/transsexuální komunita není příliš aktivní. Téma transgenderismu nicméně v poslední době začíná budit nebývalý zájem. Svědčí o tom rozrůstající se program výstavy Transgender Me v rámci Prague Pride. Zatímco první ročník (2011) měl spíše komorní charakter, druhý ročník (2012) už byl vyloženě reprezentativní s množstvím významných zahraničních hostů. Výstavu Transgender Me, jejíž program kromě samotné výstavy zahrnuje také diskuze, divadelní představení a další program, bychom mohli označit za jeden z mála „transgender“ prostorů v českém prostředí. Prostorů, kde genderová normativita přestává být jediným privilegovaným spodobněním a transgender optika převládá nad genderově normativním pořádkem.

2.2 Od transsexuality k transgenderismu

V této kapitole popisují proměnu diskurzů – od transsexuality k transgenderismu – v souvislosti s vývojem medicínských názorů na transsexualitu a operativní změnu pohlaví. Soustředím se především na koncepty pohlaví, genderu a sexuality, na kterých tyto odlišné diskurzy staví.

2.2.1 Transsexualita z pohledu medicíny

Z pohledu medicíny je diagnóza transsexuality založena na myšlence, že transsexuálové se cítí být a přejí si stát se opačným pohlavím, než jakým je příroda vybavila. Transsexuální příběh vypráví o „ženské duši uvězněné v mužském těle“¹¹ (a obráceně) nebo o nesouladu mezi fyzickým a duševním pohlavím člověka (Fifková 2002: 21). Stav nesouladu, kdy „se duše hádá s tělem“ (Fifková 1998), je v případě transsexuality trvalý, nezměnitelný a psychoterapií neléčitelný (Fifková 2002: 17).

Protože pokusy o přizpůsobení psychiky člověka jeho tělesnému pohlaví prováděné v minulosti selhaly, přistoupilo se k přizpůsobení těla psychice (Bullough 1994). Genitálie a vnější pohlavní znaky jsou operativním zákrokem a hormonální substitucí transformovány do podoby co možná nejvíce se blížící tělesným znakům charakteristickým pro opačné pohlaví. Po tělesné proměně následuje změna úřední identity a pohlavní transformace je hotová. Z „nenormálního“ muže se stává „normální“ žena. Pomocí moderních technologií se vytvoří tělo pro daný gender společensky akceptovatelné.

Transsexualita je jednoznačně definovaná nemoc s jasnými diagnostickými kritérii a způsoby léčby. V medicínské literatuře je prezentována jako objektivní skutečnost, jejíž příčina bude dříve či později objevena na úrovni transsexuálního těla, jakožto hmatatelná abnormalita, která stvrzuje přináležitost jedince k opačnému pohlaví. Ať jsou to geny, hormony, nebo opačně nastavené mozkové centrum, hledá se důkaz, jenž by vysvětloval a ospravedlňoval přechod jedince do opačné pohlavní kategorie než představuje jeho tělo. Východiskem těchto teorií o původu transsexuality je předpoklad trvalé, stabilní genderové identity, mechanicky vyvozené z biologického základu těla.

Také představa pohlavní a genderové binarity vychází z názoru, který považuje psychické pohlaví člověka za kauzální důsledek fyzického nastavení. Ženské tělo má ztělesňovat ženský gender, mužské tělo mužský gender. Veškeré odchylky od tohoto „přirozeného“ řádu věcí jsou považovány za patologické. Z tohoto hlediska je stav, kdy se člověk necítí být příslušníkem genderové kategorie, jež mu předepíše jeho tělo, klasifikován jako porucha. Porucha vyžadující léčbu, jež by dala věci do pořádku. Jestliže člověk není schopen zapadnout do jedné pohlavně-genderové škatulky, pak se musí logicky stát příslušníkem druhé pohlavně-genderové škatulky. A diagnóza transsexuality je na světě.

Transsexuální příběh založený na medicínských teoriích nepřipouští žádné nejasnosti či ambivalentní pocity – člověk může být buď mužem, nebo ženou, nic mezi tím. Vytváří tak představu, že hranice mezi mužstvím a ženstvím jsou pevné a nepropustné. Ačkoli transsexualita sama o sobě tyto hranice jistým způsobem nabourává, v konečném důsledku

¹¹ Tuto formulaci poprvé použil jeden ze zakladatelů sexuologie, rakouský právník K. H. Ulrichs. Těmito slovy charakterizoval své vlastní pocity, jež však nemohou být spojovány pouze s genderovou inverzí, ale též s homosexualitou (Seidl 2012: 59-60).

nakonec původní paradigma potvrzuje. V případě transsexuality sice dochází k prolínání mužského a ženského elementu v jedné osobě, trvá se však na jejich striktní oddělenosti. Transsexualita je konceptualizovaná jako rozpor mezi tělem a duší¹², z nichž každá část představuje jiné pohlaví. Mužství a ženství se tedy „střetává“ v jedné osobě jako dvě protikladné entity – duše a tělo.

Důsledky tohoto pojetí, kdy je ženství a mužství postaveno proti sobě jako dvě protikladné polarities, se projevuje neumožněním jejich prolínání. Tam, kde hrozí splývání mužského a ženského elementu v jedno, se striktně trvá na jejich oddělenosti. Od transsexuálů se očekává, že se plně ztotožní se svou novou pohlavně-genderovou rolí (což se nejčastěji projevuje lpěním na genderových stereotypech) a že se naprosto odprostí od pohlavně-genderové role, ve které doposud žili (což může znamenat také přerušování kontinuity předchozího života a kompletní „přepsání“ osobní historie). Už před samotnou operací se prověřuje jejich schopnost dostát těmto požadavkům. K diagnostickým kritériím patří mj. víra, že člověk již je a vždycky byl požadovaným pohlavím. Jeho tělo, které představuje pohlaví opačné, je popisováno jako „cizí“ nebo jako „chyba přírody“. Jakékoli setrvávání v původní genderové roli či projevy spokojenosti se svým původním tělesným pohlavím by mohly ohrozit stanovení diagnózy a žádost o operaci. Jinými slovy, jak říká S. Stone (2006), je třeba „mít správný příběh“, tedy alespoň před lékaři.

Ačkoli se vědecky stvrzený a institucionálně ukotvený transsexuální příběh stává dnes pro některé trans lidi spíše překážkou, medicína a její formulace transsexuálního chování jako nemoci byla ve své době důležitým krokem na cestě k liberalizaci genderového vyjádření.¹³ Stejně jako transgender hnutí dnes představuje zcela nový, revoluční názor, také medicína a její pohled na sexuální patologie přinášela ve své době radikálně novou perspektivu.

2.2.2 Na cestě k modernímu transsexuálovi

V průběhu 2. pol. 19. století je možné sledovat, jak učenci, lékaři a psychiatři (za všechny jmenovitě K. H. Ulrichs, Magnus Hirschfeld, Richard von Krafft-Ebing a Havelock Ellis) tápají po nových slovech, kategoriích a identitách, kterými by pojmenovali lidi, jež se vymykají tradičně chápané normativní sexualitě.¹⁴ Za jejich snahou o kategorizaci „sexuálních deviací“ je třeba spatřovat úsilí o zlepšení sociálních podmínek těchto lidí. Jejich hlavním cílem bylo odtrestnění homosexuálního praktik, které byly stíhány jako trestný čin bez ohledu na to, jestli byl někdo poškozen, nebo tak zúčastnění jednali z vlastní vůle.¹⁵ Svou argumentaci stavěli na biologických teoriích – lidskou sexualitu a genderovou identitu popisovali jako fyzicky podmíněnou a vrozenou. Vědecké teorie,

¹² Rozdělení duše a těla, na kterém je diagnóza transsexuality založena, nápadně připomíná Deckartův dualismus ducha „res cogitans“ a hmoty „res extensa“. Hierarchické opozice jsou vůbec typickým vzorcem západního myšlení (duše/tělo, muž/žena, příroda/kultura, vnitřní/vnější) (Bourdieu 2000).

¹³ Vehementní kritika medicíny mnohdy tento fakt úplně zastíní.

¹⁴ Homosexuální a transgender historie je ve svých počátcích úzce propojená. Rozdíl mezi sexuální a genderovou „deviací“ ještě nebyl tolik patrný. Genderová inverze jednak byla považována za jeden ze znaků homosexuality a pak, v případě transsexuality, kdy o sobě člověk prohlašuje, že je opačným pohlavím, je otázka sexuální orientace značně komplikovaná – máme při stanovování sexuální orientace vycházet z tělesného pohlaví transsexuála nebo z deklarovaného pohlaví, kterým se cítí být?

¹⁵ V USA bylo za trestné považováno i vystupování na veřejnosti v šatech opačného pohlaví. V našich zemích crossdressing, na rozdíl od homosexuálního styku, jako samostatný trestný čin veden nebyl.

kterými zdůvodňovali „deviantní chování“, měly sejmout vinu z těchto lidí a poskytnout jim tak ochranu před trestním postihem či sociální perzekucí (Stryker 2008, Seidl 2012).

Svémi spisy, v nichž shromažďovali stále se rozrůstající elaborát případových studií třízených do nejrůznějších kategorií a podkategorií, vytvářeli moderní terminologii a kategorie identit, se kterými se lidé mohli identifikovat. Práce „prvních sexuologů“ byly přístupné široké veřejnosti, jelikož nepsali v latině, ale v národních jazycích. Zasloužili se tak o rozprůdění veřejné diskuze a o popularizaci těchto témat. Lidem, jejichž pohlavní a sexuální projevy se lišily od dobových norem, byly nabídnuty příběhy jim podobných a definice, kterými mohli své pocity vyjádřit. Tak bylo budováno a posilováno vědomí jejich zvláštní identity založené na odlišném fyzickém nastavení pohlavních či sexuálních tužeb.¹⁶

Schopnost pojmenovat své „vnitřní puzení“ a zjištění, že jde pouze o nemoc, kterou navíc sdílají s mnoha dalšími lidmi, přineslo mnohým značnou úlevu (Seidl 2012: 72). Potencionálně osvobozující medicínský diskurz však přinášel také svá úskalí. Na jednu stranu medicína poskytla nástroj k ospravedlnění chování těchto lidí před společností i před jimi samými. Na druhou stranu argumentace za přirozenost a toleranci odlišných pohlavních a sexuálních projevů byla postavena na patologizaci těchto tužeb. Společně s představou sexuálních „deviací“ jako fyzických poruch se zrodila také snaha tyto „poruchy“ napravit či eliminovat. Zrod identit umožňujících prosazování práv nehegemonních genderů a sexualit a jejich patologizace jsou rubem a lícem téže mince (Seidl 2012: 72-73).

Zainteresovanost medicíny v pohlavních a sexuálních „anomáliích“ měla pro transsexualitu, na rozdíl od homosexuality, ještě jeden zásadní rozměr. Diagnóza otevřela translidem cestu k medicínským službám. Jelikož zásah do zdravého těla je z lékařského hlediska považován za neetický, přístup k hormonům a tělesným modifikacím závisel na konstrukci transgenderových přechodů jako symptomů mentální či fyzické poruchy (Stryker 2008: 37). Než se však transsexualita stala široce uznávanou diagnózou a hormonální terapie společně s operací genitálií všeobecně předepisovanou „léčbou“, uběhlo od prvního popsání tohoto fenoménu spousta času.

Na počátku výzkumů fenoménu transgenderových přechodů a prvních pokusů o léčbu těchto lidí stál německý lékař a sexuolog Magnus Hirschfeld. Hirschfeld v roce 1919 založil v Berlíně ústav pro sexuální bádání (první svého druhu), jež se brzy stal místem setkávání odborníků z celého světa. Hirschfeld, sám homosexuál, se navíc zasloužil o vytváření tolerantního a neodsuzujícího prostředí pro „sexuální devianty“. Možnost setkávání a svobodného vyjadřování „vlastní podstaty“, považoval za klíčový faktor léčby. Na jednom večírku pro homosexuály prohlásil: „Toto je pro ně skutečná léčba. Měli by se

¹⁶ M. Foucault, který ve svém prvním svazku *Dějiny sexuality* (1999) popsal proměnu diskurzů na přelomu 19. a 20. století, kdy se téma sexuálních anomálií a sexuality obecně přesouvá z mravoučných příruček a vlivů církevní kontroly do oblastí medicíny, hovoří o „zrodu homosexuála“. Homosexuála jako člověka, který má svou specifickou minulost, anamnézu a dětství, charakter a způsob života, ale také morfologii, anatomii a fyziologii (Foucault 1999: 53). Přestože homosexuální chování existovalo i v předchozích staletích, v předchozích dobách bylo chápáno pouze jako jednorázový prohřešek, který nebyl spojován s žádnou trvalou charakteristikou ani vrozenou dispozicí. Až medicína 2. pol. 19. století definovala homosexualitu jako vrozenou identitu, trvale spjatou s osobností člověka. Podobně jako o „zrodu homosexuála“ můžeme hovořit také o „zrodu transsexuála“, tedy o „vynalezení“ typu člověka, který má pocit, že je uzavřen v těle opačného pohlaví a touží své tělesné pohlaví změnit.

cítit svobodní a šťastní.“ (Hynie 1992) Podobný večírek uspořádal i pro transvestity¹⁷. Translidé a intersexuálové byli v Hirschfeldově sexuologickém ústavu nejen pacienti, ale také zaměstnanci, třebaže pouze jako uklízečky či recepční. Hirschfeld jako první použil slovo „transsexualismus“, přestože za autora tohoto termínu je většinou považován americký lékař Cauldwell (Pfäfflin 1997). S jeho ústavem jsou spojeny také experimenty s hormonální léčbou a první operace směřující ke změně pohlaví (první neúplná operace se datuje v roce 1912 (Pfäfflin 1997). Konec berlínského ústavu pro sexuologické bádání je spojen s nástupem nacistického režimu, který v roce 1933 spálil Hirschfeldovy knihovny i archív.¹⁸

Od doby německého lékaře a sexuologa Magnuse Hirschfelda, jehož ústav pro sexuální bádání v Berlíně byl nacisty v roce 1933 zlikvidován, a úmrtí britského lékaře Havelocka Ellise se linie výzkumů transsexuality na čas přerušila. Jejich ohnisko se mezitím přesunulo do Ameriky. Impulz, který rozproudil novou vlnu diskuzí byl mediálně známý případ Christine Jorgensen z 50. let. Christiane, původním jménem George, Jorgensen proslavil novinový článek s titulkem: „Z amerického vojáka se stala krásná blondýna“ (Meyerowitz 2006). Jorgensen podstoupila hormonální terapii a řadu operací, jejímž výsledkem byla kompletní SRS z muže na ženu, včetně konstrukce umělé vagíny. Ačkoli tato operativní změna pohlaví nebyla první, podobné operace již proběhly v Německu i USA,¹⁹ mediální publicita, které se ji dostalo vyvolala bouřlivé reakce jak u veřejnosti, tak mezi lékaři. Po medializaci chirurgických přeměn pohlaví došlo k nebyvalému nárůstu žadatelů o operaci.²⁰ Jenom doktor Hamburger, který operoval Christine Jorgensen, po zveřejnění zprávy obdržel 465 žádostí o provedení těchto operací (Bullough 1994).

V lékařské obci vyvolal Hamburgerův experiment ostré spory. Mnozí lékaři kritizovali Hamburgera za to, že neposkytl Jorgensen řádnou psychologickou léčbu. Jejich stanovisko ilustruje prohlášení jednoho New Yorkského psychiatra: „...difficulty of getting the patient into psychiatric treatment should not lead us to compliance with the patient's demands, which are based on his sexual perversion“ (Bullough 1994). Psychiatři zastávali názor, že se jedná o duševní poruchu, kterou je třeba dlouhodobě a intenzivně léčit, nikoli podlehnout „chorobnému“ přání pacienta.

Zásadním bodem zlomu bylo vydání publikace H. Benjamin *Transsexual phenomenon* v roce 1966. Benjamin v rámci transvestitismu vymezil transsexualitu jakožto zvláštní syndrom, který podle něj představoval nejzávažnější poruchu pohlavní identity a genderové role.²¹ Transsexuálovi, jak tvrdil, (na rozdíl od předchozích dvou typů transvestismu) již nestačí ženský oděv pouze jako symbol. Transsexuál se chce stát plnohodnotnou ženou, touží žít jako žena a orientuje se na mužské partnery, nebo vice versa. Benjamin předpokládal, že transsexuální touha stát se člověkem opačného pohlaví

¹⁷ Hirschfeld ještě nerozlišoval transvestity od transsexuálů.

¹⁸ Fungování ústavu společně se svými osobními dojmy ze stáží barvitě popisuje zakladatel české sexuologie prof. J. Hynie (1992).

¹⁹ První snahy o operativní změnu pohlaví jsou zaznamenány v Německu na počátku 30. let. Vzhledem k tehdejší úrovni medicíny však tyto pokusy v někdy končily i tragicky (např. případ Lili Elbe). S nástupem nacismu došlo k přerušení těchto snah. Experimentální operace poté probíhaly spíše pokoutně. I americký chirurg Hamburger operující Christine Jorgensen tak učinil v Dánsku, protože měl obavy z možných právních následků.

²⁰ Po operaci Christine Jorgensen následovaly další případy a příběhy lidí, kteří podstoupili změnu pohlaví, se pro tisk staly exkluzivní zprávou (Meyerowitz 2006).

²¹ Na základě Benjaminových výzkumů byla transsexualita později uznána jako samostatná porucha. V DSM (*Diagnostic and Statistical Manual*) se objevila v roce 1980.

není pouze duševní porucha, ale je odrazem skutečné vnitřní pohlavní inverze, která má alespoň částečně biologické kořeny. Byl toho názoru, že genderovou identitu transsexuálního člověka není možné změnit, jeho tělo však ano. Doporučoval proto hormonální terapii, než bude moci být provedena operace pohlaví. Benjamin tak položil základy moderní transsexuální diagnostiky a léčby. V této době také začaly po celých Spojených státech amerických vznikat specializované kliniky zabývající se výzkumem genderové identity. Byly zřizovány v rámci univerzit a pracovali v nich týmy odborníků zahrnující psychiatry, psychology a chirurgy, kteřížto byly pověřeni diagnostikou a léčbou transsexuality. Operativní změna pohlaví se poprvé v historii stala dostupnou a rozšířenou formou terapie a Benjaminův *Transsexual phenomenon* se stal jakousi příručkou či návodem nejen pro odborníky, ale i pro translidí, kteří žádali o operativní změnu pohlaví a chtěli vyhovět kritériím pro její schválení (Bullough 1994).

Benjaminova kniha měla na životy translidí zásadní dopad. V době, kdy v USA probíhaly policejní razie a přistižení na veřejnosti v šatech opačného pohlaví bylo trestně stíháno, se najednou objevila možnost transsexuální identity, jenž nejen dekriminlizovala toto počínání a zpřístupňovala cestu k hormonům, ale navíc přicházela s myšlenkou, že tito lidé se jednou skutečně budou moci „stát“ opačným pohlavím. Odstartovala tak úplně nový přístup, jenž uznával transsexuální mužství/ženství a dával naději na jejich společenskou akceptaci v nové pohlavní roli. Z pouliční drag queen, na kterou se společnost dívala skrz prsty, se nyní mohla stát normální, respektovaná žena (*Screaming Queens*). Jorgensen toho byla dokladem.²²

²² Dosud byla řeč pouze o historii transsexuality v USA. Vývoj medicínských názorů na transsexualitu v bývalém Československu však probíhal obdobně. Operativní změny pohlaví se u nás ve srovnání s jinými zeměmi prosadily poměrně brzo. Zásahu na tom má především prof. Hynie, který před válkou studoval na špičkových sexuologických pracovištích v Berlíně (Hirschfeldův ústav) a ve Vídni.

První operace v Československu proběhly již v 60. letech, vyvolaly však silnou odmítavou reakci. Odborníci diskutovali problematiku transsexuality na sympoziu *O soudně lékařských otázkách transsexualismu* konaném v roce 1969. A. Rozmáníč, profesor soudní medicíny, se o chirurgické změně pohlaví vyjádřil jako o „zkomolující operaci, jejímž konečným a nejzávažnějším výsledkem je zničení potentia generandi“, tedy plodnosti, přičemž operací je utvořen „slepý chobot, jenž má sloužit za kopulační orgán“ (Rozmáníč 1969). „Po morfologické stránce se ze somaticky normálního člověka stává arteficiálně pseudohermafrodit.“ (Tamtéž) Podobného názoru byli i někteří další účastníci. Z lékařského hlediska byl největším problémem etický aspekt věci. Tedy to, že operace „ničí důležitou funkci somaticky zdravého člověka“ (tamtéž) – nadto funkci reprodukční –, což je v rozporu s lékařskou etikou, jejímž úkolem je naopak poškozené tělesné funkce napravit.

Transsexualita byla tehdejšími lékaři nahlížena jako problém potencionálně ohrožující společnost. Transsexuální člověk mohl dle jejich mínění způsobit mravní újmu svému okolí či narušovat institucionální stabilitu rodiny. Jedním z argumentů proti operativním změnám pohlaví, byl názor, že medicína tímto vlastně napomáhá podvodu a to zejména na možném budoucím partnerovi transsexuálního člověka, který nemusí být s jeho stavem obeznámen (Pechová 2003). V důsledku změny vnějšího vzezření a změny jména na neutrální, pak mohlo dojít i k oklamání úřadů a oddání takového páru, což se v několika případech také stalo. Byla vznesena také otázka, jak naložit s právoplatně oddaným manželstvím, v němž jeden z partnerů zjistí svou transsexualitu. A jak k tomu přijdou děti, které z takového manželství vzešly? Sympozium bylo mimochodem svoláno právě proto, aby podalo stanovisko k řešení právních otázek, které v důsledku již uskutečněných operací pohlaví vznikly.

Na sympoziu byly diskutovány také možné příčiny transsexuality. Transsexualita byla zvažována jako psychóza, jako forma narcistního infantilismu, jako prostředek k ukájení „nemorální“ sexuální touhy či jako prostředek homosexuálů k dosažení normality (Dvořáčková 2007). Již zmiňovaný A. Rozmáníč se domníval, že operace pohlaví jen dopomáhá „k realizaci homosexuálních (tribadických) praktik podle halucinací transsexuálů“ (Rozmáníč 1969). V příspěvcích však zazněly i názory na možnou biologickou povahu nemoci a z ní vyplývajícího práva na somatickou intervenci (J. Hynie).

Náhled na transsexualitu jako na psychózu, která zbavuje jedince způsobilosti, nebo jako na nemoc biologické povahy, jenž povínuje lékařskou vědu pomoci těmto nešťastným lidem, jak jen je v jejích silách, to byl zásadní rozpor diskutujících. Povolení operativních změn pohlaví, ke kterému na této konferenci,

Na jednu stranu tato konceptuální změna byla těmi, kdo chtěli změnit své pohlaví, vítána. Na druhou stranu, přístup k medicínským službám byl vázaný na pravidla standardizovaného diagnostického postupu vycházejícího z předpokladu genderové binarity. Genderové kliniky měly větší zájem na stabilizaci stávajícího genderového systému než na podpoře svobodného vyjádření translidí (Stryker 2008: 93-94) – pro prosazení nové kontroverzní praktiky SRS to bylo i nezbytné. Translidé žádající o chirurgickou změnu pohlaví však brzy přišli na to, jaké odpovědi jsou žádoucí a s jakými neuspějí (Stone 2006). Změna pohlaví se stala přístupná pouze těm, kteří nezpochybňovali genderově binární systém.

Medicína sice legitimizovala jistou formu transgenderového projevu, který neohrožoval jasně bipolární uspořádání světa, zároveň však tímto omezila genderová vyjádření jiná. Přes veškerou snahu lékařů pomoci „sexuálním deviantům“, medicínské klasifikace sexuologických diagnóz poznamenané kulturními imperativy – jako pohlavě-genderová binarita, kauzalita pohlaví, genderu a sexuality, normativita heterosexuality či trvalost a neměnnost genderové identity – dostatečně nepojímaly existující skutečnost a nevratně ji poznamenaly. V důsledku zavedení jasně definovaných kategorií identit a pravidel genderového překračování se komplexita možností předchozích dob stává ohraničenou (Halberstam 1998).²³

Medicína, tím že kloubí svou institucionální funkci sociální kontroly s důvěryhodností exaktních věd, produkuje velmi vlivný diskurz. Má moc utvářet naše představy o normalitě a abnormalitě, o zdraví a patologii. Vytváří vědění a kategorie vědění, skrze které se lidé identifikují. Translidé hledající diskurzy, jež by daly jejich genderově liminální zkušenosti smysl, našli medicínský, vědecky podložený diskurz transsexuality a ztotožnili se s ním. Transsexuální příběh se stal jejich osobním příběhem. Představa inverze se stala modelem pro celou řadu následujících generací.

2.2.3 Transgender perspektiva

Změna nastává až počátkem 90. let, kdy se v angloamerických zemích v souvislosti s rozvojem myšlenek poststrukturalismu a feministické teorie začínají objevovat zcela nové diskurzy. Na rozdíl od transsexuálního příběhu konstruovaného a aplikovaného medicínskými autoritami shora, tyto nové koncepce transidentit se rodí z řad translidí a jejich vlastního aktivismu. Transgenderoví aktivisté začínají hovořit o jisté formě genderového útlaku, kterému translidé čelí (Roen 1998). Reflektují problematiku postavení translidí ve společnosti, poukazují na negativní důsledky medikalizace,

i přes řadu výhrad, došlo, však lze považovat spíše za důsledek terapeutického zoufalství než za vítězství nemnoha zastánců těchto zákroků (Pechová 2003). Jasně se v tomto směru vyjádřila L. Widermanová: „Otázka terapie se prakticky zužuje na otázku operovat nebo neoperovat. Protože ani psychoterapie ani medikamentózní terapie se zatím nejeví o mnoho víc než pouhým plýtváním energií a materiálem.“ (Widermanová 1969) K zavedení systematického provádění těchto operací u nás dochází od roku 1974. Důvodem, proč se operace pohlaví staly běžnou metodou pomoci transsexuálním lidem, a to i přes řadu kritik větších katastrofálních problémů a neúspěch této terapie, je především nepopiratelná účinnost vedoucí ke značnému zlepšení kvality života většiny operovaných osob (Pechová 2003).

²³ Halberstam (1998: 75-110) analyzuje Krafft-Ebingovu taxonomii sexuálních patologií a srovnává ji s životy několika maskulinně se identifikujících žen žijících na počátku 20. stol. Tam, kde Krafft-Ebing nachází čtyři typy lesbických žen, Halberstam sledává celou řadu různorodých identifikací. Sexuologové přicházející z vnějšku nemohli zaznamenat rozdíly v subkulturách, jejich genderové kódy, ani sexuální praktiky v intimních vztazích mezi ženami (77).

na rigiditu stávajícího systému, na relativitu pohlavně/genderového uspořádání a možnost změny. Jak už bylo řečeno v předcházející kapitole (Transgender termín), k zásadním textům patří *The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto* (2006 [1991]) od Sandy Stone, *Transgender Warriors* (1996)²⁴ Leslieho Feinberga a *Gender Outlaw* (1995) od Kate Bornstein.

Článek S. Stone *The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto* (2006 [1991]) byl jedním z prvních teoretických textů, který formuloval myšlenky transgenderismu (slovo transgender však Stone ještě nepoužila, místo toho hovoří o „posttranssexualismu“). Stone v této eseji kritizuje způsoby, jakými je transsexualita reprezentována medicínskými autoritami i samotnými transsexuály, kteří tyto diskurzy nekriticky reprodukuje. Svou analýzou ukazuje, že ve zjevně mnohem komplexnějších transsexuálních biografiích byl vyzdvižen binární způsob genderové identifikace, kdy se z jednoznačného, i když nešťastného, muže, stává jednoznačná žena (225). Ptá se, kdo vypráví tento příběh a komu je určen? „Here on the gender borders at the close of the twentieth century (...) we find the epistemologies of white male medical practice, the rage of radical feminist theories and the chaos of lived gendered experience meeting on the battlefield of the transsexual body: a hotly contested site of cultural inscription, a meaning machine for the production of ideal type.” (230) Stone považuje diagnózu za způsob, jímž společnost lidí žijící na hranici mezi gendery přizpůsobuje kulturně konstruované koncepci dvou odlišných pohlaví. Odmítá se ztotožnit s příběhem, který považuje transsexuály za nemocné lidi a jejich těla za „chybu přírody“ vyžadující medicínskou intervenci. Poukazuje na to, že tato pozice je oslabující, umlčuje a zneviditelňuje. Tím, že transsexuálové skrývají svou (stigmatem patologizace poznamenanou) transsexuální identitu a místo toho se prezentují jako muži a ženy, nevyhnutelně přicházejí o možnost hovořit ze své autentické subjektivní pozice, ztrácejí agency a s ní spojenou moc konat. Pokud transsexuálové, jakožto transsexuálové, mají vytvářet pravdivý, účinný a reprezentativní kontradiskurz, musí podle Stone hovořit z pozice mimo genderovou binaritu, mimo dva konstruované opoziční body, které byly předurčeny jako jediné možné pozice, ze kterých je diskurz možný (230). Stone navrhuje opustit staré, omezující způsoby uvažování a mluvení o transsexualitě a vyzívá translidy, aby hledali nové formy vlastního vyjádření. Aby vytvářeli své vlastní příběhy, vlastní jazyk. Aby se nebáli dát najevo, kým skutečně jsou a hájili rozdílnost vlastního genderového vyjádření. Její „posttranssexuální manifest“ je výzvou pro vyjádření neurčitosti a mnohoznačnosti životní zkušenosti translidů.

Teoretickým podhoubím, ze kterého myšlenky transgenderismu vycházejí, je poststrukturalismus a postmoderní filozofie. Tyto „post-“ směry odmítli newtonovsko-karteziánské paradigma modernity postavené na představě mechanického pojetí světa a jeho objektivní poznatelnosti prostřednictvím rozumu a pozitivistické vědecké metody (Capra 2002, Šmejkal 1997). Newtonovsko-karteziánské paradigma, které dnes tvoří nejen teoretický rámec západní vědy a medicíny, ale funguje i jako převažující obecný světový pohled, vidí příčinu určitého konkrétního bytí v materiální podstatě těla. Psychické pohlaví člověka je považováno za kauzální důsledek fyzického nastavení – za trvalou, stabilní charakteristiku, která je navenek prezentována sociálně ustanovenými genderovými znaky. Staví na předpokladu, že sociální reprezentace pouze odráží skutečnosti materiálního světa.

²⁴ Stojí za zmínku, že v českém překladu knihy se z „transgenderových bojovníků“ stávají *Pohlavní štvanci* (2000).

Transgenderismus opustil tuto představu, podle které je tělo nevyhnutelným údělem člověka. V rámci transgenderismu je tělo pojímáno spíše jako nositel významů, než jako příčina určitého konkrétního bytí. Stone v rozhovoru se S. Stryker říká, že tělo je třeba vidět jako nástroj pro zprostředkování mezilidské interakce. Je to platforma, na které se odehrávají jazykové hry a výměny symbolických významů (Stryker 2008: 127). Představa těla, jak o ní hovoří Stone, koresponduje s performativní teorií genderu formulovanou J. Butler. Podle Butler subjekt není ani základem, ani výsledkem, ale permanentní možností jistého procesu znovu zvýznamňování (Butler 1993: 45). Butler zdůrazňuje performativní charakter genderové identity a její permanentní utváření v sociálních vztazích. Říká, že mužem nebo ženou se nerodíme, ale stáváme se jimi opakováním určitého jednání v mezilidských interakcích. Tato obligatorní opakování zpětně produkují význam toho, co v určitém společensko historickém kontextu znamená být mužem či ženou. Pojetí genderu jakožto performativního aktu není zatížené esencialismem, který v genderu hledá projev přirozené pohlavnosti člověka, ani nevnímá subjekt jako výtvar společenských sil, nad kterými člověk nemá kontrolu, performativita genderu naopak otevírá prostor pro možnosti aktivního odporu a změny (Culler 2002). Takovouto subverzí může být například transgenderismus.

Subverzivním potenciálem transgenderu je právě onen neskrývaný „rozpor“ mezi biologickým pohlavím a genderovou identitou člověka. Je to právě ona otázka, se kterou všichni novináři pronásledovali Christiane Jorgensen: Předstírá to nebo může být muž ve skutečnosti ženou? (Meyerowitz 2006) Na první pohled jednoznačná žena s penisem nebo muž s vagínou – kontrast často zobrazovaný v transgender umění – podkopává společenský předpoklad, že ženskost může být vyjadřována pouze ženskými těly a mužskost pouze mužskými těly. Z pohledu transgenderismu ženská maskulinita a mužská feminita nejsou oxymórem, ale přehlíženou skutečností, kterou sociálně konstruovaná genderová normativita odsouvá za hranice normality. Transgendeři se vyjadřují proti normativním pravidlům společnosti, které považují konkrétní biologické pohlaví (reprezentované genitáliemi) a s ním spojený gender za jediný možný a „přirozený“ způsob bytí.

Kromě toho, že transgenderismus vyvazuje gender z jeho esenciální vazby na biologickém pohlaví, zpochybňuje také samotnou binaritu genderového modelu. S. Stone hovoří o nutnosti zaujmout pozici mimo genderovou binaritu (Stone 2006: 230). K. Bornstein se odmítá zařadit na jednu či druhou stranu genderové dichotomie. Jakožto performerka a autorka *Gender Outlaw* (1995) bojuje za svět skutečné „genderové fluidity“. „The correct target for any successful transsexual rebellion would be the gender system itself. But transsexuals won't attack that system until they themselves are free of the need to participate in it.“ (Bornstein 2006: 242) Podobně také L. Feinberg se ve své knize pokouší vyvrátit názor, že existují jen ženy a muži a že existuje jen jeden způsob, jak se s daným pohlavím ztotožnit (Feinberg 2000: 9). Kromě příkladů genderově hraničních osobností a společenských rolí z naší historie i z jiných kultur, popisuje svůj vlastní příběh „genderového psance“. Pro svůj (na ženu) příliš maskulinní vzhled, byl nucen začít procházet jako muž. „Musel jsem začít žít jako muž, protože jako otevřeného transgendera by mě společnost přežít nenechala. (...) Byl to společenský útlak, co nás donutilo se skrývat.“ (Feinberg 2000: 101) Tito autoři se odmítají identifikovat jako muži, nebo ženy a vyzývají další transsexuály, aby vystoupili ze skrytu a otevřeně dali najevo svou trans- identitu – aby hledali vlastní subjektivní pozice mimo normativní genderové kategorie.

Být transgender však nutně neznamená balancovat na hranici mezi mužstvím a ženstvím, mužem a ženou.²⁵ Transgender je otevřená kategorie, která má tendence v sobě slučovat jak osoby, které neuvažují o změně pohlaví (přestože pociťují nesoulad se svým biologickým nebo sociálním pohlavím), tak i ty, které prošly chirurgickou změnou pohlaví a přijali celkem neproblematické genderové vyjádření. Dochází však k zásadní redefinici toho, jaký mají jejich hormonální a chirurgické zásahy význam. Zatímco diskurz transsexuality chápe genderovou disforii jako patologický stav, který je řešen („léčen“) medicínsky asistovaným a kontrolovaným přechodem na druhou stranu pohlavně/genderové dichotomie, transgendeři neuvažují o (ne)souladu svého těla a genderu jako o nemoci (Ekins a King 1999). Příčinu „chorobnosti“ jistých forem genderového vyjádření spatřují nikoli v transsexuálních tělech, ale v historicky a kulturně specifickém sociálním uspořádání (pohlaví, genderu a sexuality), jež tyto nenormativní gendery vylučuje za hranice normality a přisuzuje jim status patologie. Citát amerického antropologa Julese Henryho, „psychopathology is the final outcome of all that is wrong with culture“, zmiňovaný Susan Bordo v její práci o anorexii (Bordo 1993), můžeme vztáhnout i na transsexualitu. Transsexualita je, podobně jako „špína“ v díle Mary Douglas, „vedlejším produktem systematického vytváření řádu a klasifikace věcí“ (Douglas 1966: 36).²⁶

Tato sociálně konstruktivistická optika osvobozuje transgendery od stigmatu spojeného s jejich patologizovanou identitou. Zbavuje je studu, jehož důsledkem bylo skrývání vlastní transsexuality a podřizování se sociálním tlakům a genderovým očekáváním společnosti. Transgendeři místo toho zaujali roli „narušitelů řádu“ – začali aktivně hájit svou genderovou nonkonformitu. Oproti skrývání a studu postavili vlastní sebevědomou prezentaci a pocit hrdosti. Upustili od snahy přizpůsobovat se normě a obrátili pozornost ke změně celospolečenského vnímání prostřednictvím zviditelnění a vlastní sebeprezentace (*Riot Acts*). Rétorikou založenou na principech lidských práv požadují uznání své „jinakosti“ a možnost svobodného genderového vyjádření, včetně volby genderové nečitelnosti.

Jestliže k transgenderu přistoupíme jako k přirozenému jevu, jehož jediný problém je ten, že pohlavně a genderově neurčití lidé nezapadají do našeho sociálního uspořádání, pak diagnóza transsexuality není „nemocí“, ale způsobem, jak se vypořádat s jevy, které nedávají v rámci našeho stávajícího řádu smysl. Pokud zde není nemoc, pak i veškeré lékařské vyšetřování a dohled ztrácí význam. Nikoli však operace a hormony jako takové. Stále žijeme ve společnosti, kde platí, že gender vypovídá o pohlaví člověka. To, jakým způsobem zakoušíme vlastní tělo, je zásadním způsobem utvářeno společenskými diskurzemi, ve kterých jsme byli socializováni (Bourdieu 2000, Kiczková 1998). Ani uvědomění si této podmíněnosti nás pocitů nepohodlí ve vlastním těle, které nevypadá dle našich představ, nezbaví. Každý transčlověk by se proto měl mít možnost rozhodnout,

²⁵ Přesto, genderová nečitelnost, stejně jako pohlavní neurčitost těl, je transgenderismem jednoznačně preferována a to z toho důvodu, že explicitně vyjadřuje transgender postoj a nabourává vnímání lidí v každodenním životě. Transgenderismus je politické hnutí a jako takové staví do popředí politický záměr věci (Roen 2001).

²⁶ Ve slavné práci *Purity and Danger* (1966) Mary Douglas analyzuje koncepty čistoty a nečistoty a jejich význam pro vytváření a narušování symbolického řádu. Na příkladech z různých kulturních a historických kontextů ukazuje, že udržení pořádku je implicitně závislé na existenci neřádu, vůči kterému by se mohl vymezit, protože právě kontrast mezi nimi vytváří hranici oddělující to, co je žádané, od nechtěného. Kategorie patologií, abnormalit, deviací a anomálií pomáhá udržovat jasně vymezenou hranici, nezbytnou k udržení panujícího řádu. Zároveň však „neřád“ představuje také nebezpečí ohrožující daný pořádek – pouhou svou existencí podkopává jeho totalitu.

zda jeho tělo bude vyjadřovat gender, který je mu bližší, včetně nejsignifikantnějšího znaku – genitálií, nebo bude spokojený se svým tělem takovým jaké je, nebo by na něm provedl jen dílčí úpravy. Současná medicínská praxe – kdy lékař diagnostikuje a léčí pacienta, který se podrobuje vyšetřením a soudům lékaře –, však produkuje mocenskou nerovnováhu. Vztah lékař–pacient by proto měl být nahrazen vyrovnanějším vztahem lékař–klient, ve kterém transsexuální/transgender klient žádá lékaře o úpravu svého těla či psychickou podporu (Ekins a King 1999).

Výše popsaná proměna diskurzů představuje „přechod ke zcela nové politice, teorii, společenskému managementu i žité praxi“ (Dvořáčková 2010: 90). Transgenderismus dává vzniknout novým identitám, genderovým projevům, sexualitám, životním stylům, uměleckým žánrům, vědeckým teoriím i jazykovým vyjádřením²⁷. Představuje nový způsob uvažování o pohlaví, genderu a sexualitě člověka, jež překračuje hranice samozřejmosti.

2.2.4 Transsexualita a transgenderismus jako odlišné politické strategie

Transsexualita a transgenderismus, přestože mají tolik společného, jakožto politické pozice, stojí v opozici. Obě stanoviska mají sice společný úkol – hledají cesty k akceptaci lidí vybočujících z pohlavně/generové normy –, ale užívají přitom odlišné politické strategie (Roen 2002).

Transsexuální stanovisko, podepřené autoritou medicíny, staví svou argumentaci na patologizaci – transsexualita je popisována jako nemoc či druh „tělesného postižení“, jež brání těmto lidem žít život normálních žen a mužů. Zdrojem legitimacy přechodu do opačné pohlavně/genderové role je pro ně skrytá biologická či psychologická přínáležitost ke druhému pohlaví/genderu (Dvořáčková 2010: 92). Chtějí být akceptováni jako skuteční muži a skutečné ženy. Operativní změny pohlaví a hormonální substituce jsou pro ně nezbytným prostředkem, jak toho dosáhnout. Tato strategie – postavená na vyvolání soucitu s „obětí“ vrozené nemoci – vzbuzuje většinou sympatizující postoje a je snadno srozumitelná běžnému chápání pohlavnosti člověka.

Transgenderoví aktivisté oproti tomu hovoří o sociálním znevýhodnění a diskriminaci zakotvené ve společenských vzorcích a institucích. Volí rétoriku založenou na principech sociální spravedlnosti a lidských práv – požadují uznání své „jinakosti“ a možnost svobodného genderového vyjádření, včetně volby genderové nečitelnosti (Dvořáčková 2010: 92). Gender chápou jako svébytné vyjádření člověka a otázka tělesných modifikací je pro ně záležitostí lidské svobody. Transgenderi svými životy zpochybňují předpoklad genderové normativity, jakožto jediné „zdravé“ a „přirozené“ možnosti bytí (Roen 1998). Tímto se jejich manifest stává pro mnohé lidi nepochopitelným či nepřijatelným. Na druhou stranu, transgender politika má snahu svým rozsahem pojmout i další genderově nenormativní jedince, kteří by mohli mít podobné zájmy (např. transvestity, crossdressery, bigendery, androgynií jedince, femininní muže, maskulinní ženy). Má blízko i k intersexuálnímu hnutí²⁸ a podporu nachází také v sociálních vědách.

²⁷ Protože naším jazykem není možno adekvátně vyjádřit zkušenost lidí, kteří stojí na hranici mezi mužstvím a ženstvím, transgenderi přicházejí s nejrůznějšími novotvary často vlastní invence. Jsou to slova kombinující ženské a mužské tvary. Například Kate Bornstein užívá zájmena „s/he“ a „hir“ (his a her), nebo Del LaGrace Volcano svému genitálu říká „dick-clit“ (*Venus Boyz*).

²⁸ Zatímco transgenderismus ze zabývá genderem, intersexuální hnutí nabourává představu pohlavní binarity.

Transsexuální a transgenderová strategie představují dvě odlišné stanoviska, která jsou v politické rovině jen těžko slučitelná. Z pohledu transgenderismu transsexuálové spolupracují na udržování současného statusu quo, který je utlačuje a který je třeba zpochybnit. Transgender politika zase ohrožuje identity transsexuálů, jakožto žen a mužů, a rozřezuje jejich specifické zájmy zaměřené na chirurgickou přeměnu a legislativní uznání jejich nového pohlaví (Roen 1998, 2002). Jak tvrdí Roen (2002), mnoho translidí však strategicky žije jak s aspekty „procházení“ (jako muži/ženy), tak i překračování, a jedno bez druhého vnímají jako idealistické či nemožné.

V zemích západní Evropy a Severní Ameriky, existují oba tyto diskurzy již řadu let vedle sebe. V českém prostředí však medicínský obraz transsexuality citelně převažuje. Transgenderová strategie politického aktivismu u nás není vůbec obvyklá (Sokolová 2006). I když se situace v posledních pár letech znatelně mění, transgenderismus ještě není v povědomí lidí příliš zažitý. Další rozvoj těchto myšlenek by mohl do životů translidí i do GLBT politiky vnést nový rozměr.

3 Empirická část

Hlavním záměrem praktické části bylo zprostředkovat autentické vyjádření subjektivity transgendera. Tento záměr byl motivován hned dvěma důvody. Prvním důvodem bylo poskytnout člověku s transgender identitou prostor pro to, aby mohl vlastními slovy vyjádřit svou nekonvenční identitu a zformulovat své životní zkušenosti. Zatímco „klasickému“ transsexuálnímu příběhu, který představuje oficiální verzi přechodů mezi pohlavími, bylo věnováno množství prací, příběh transgendera, který vznáší nejrůznější otázky, je spíše výjimkou. Druhým důvodem bylo umožnit čtenářům nahlédnout do života translidí a zpřístupnit jim pohled na naše společenské uspořádání z trochu jiné perspektivy. Když se o transgenderismu hovoří pouze v teoretické rovině, pro neobeznámeného čtenáře se život a sebepojetí transgendera může jevit jako něco abstraktního, neuchopitelného a jen stěží představitelného nebo jako idealizovaná hudba budoucnosti. Teorii je proto třeba ukotvit v konkrétní sociální realitě, například prostřednictvím vyprávění osobního příběhu.

Životní příběh člověka, který nakonec své místo našel mimo pohlavní a genderové kategorie, je příběhem hledání, hledání vlastního sebevyjádření, které šlo až za kulturou stanovené normy. Co vedlo člověka k tomu, aby tak zásadním způsobem vybočil z dominantního společenského řádu? Ústředním tématem se stal proces formování transgender identity. Zajímalo mě proces utváření identity a její proměny. Jak se vyvíjelo a proměňovalo jeho/její sebepojetí, prožívání a sebeúcta v závislosti na změnách myšlení (diskurzu). Nehledala jsem psychologické vysvětlení individuálního chování, jak by se mohlo zdát, ale zaměřila jsem se na sociální aspekty. Zajímaly mě sociální podmínky, jež daly vzniknout konkrétním identitám. Jakými způsoby sociální prostředí ovlivňovalo utváření konkrétního subjektu a z jakých zdrojů subjekt čerpal pro svou seberealizaci.

V průběhu se ukázalo, že individuální příběh cesty k transgenderismu je nezbytné začlenit do širšího kontextu. Bylo třeba položit si obecnější otázku: Jak se translidé vyrovnávají se svou jinakostí, jaké užívají životní strategie. Na povrch vystoupily dva odlišné

a v mnoha ohledech konfliktní diskurzy – diskurz transsexuality, jež má oporu v medicínském establishmentu, a druhý značně rozrůzněný diskurz transgenderismu. Tyto dvě podoby reprezentací představují dvě možnosti identifikace translidí a zároveň dvě různé strategie, jak se vypořádat s transformací pohlavně-genderové identity v binárně strukturovaném světě.

Teoreticko-metodologickým podkladem pro praktickou část mi byly především texty Z. Kiczkové (2006, 2007, 2009), společně s články Fischer-Rosenthala (1997, 2001) a Schütze (1999). Všichni zmínění autoři se zabývají metodologií a analýzou narativního interview. Nyní zde představím teoretická východiska a důvody, proč jsem volila právě metodu narativní biografie, a poté se znovu vrátím k výzkumu transgender identity.

3.1 Teoreticko–metodologická východiska

3.1.1 Postmoderní pojetí identity

Život v pozdně moderní či postmoderní době je plný neustálých změn. Charakterizuje jej pomíjivost a z ní vyplývající pocity nejistoty a nezakotvenosti. Člověk se s těmito stavy musí vypořádat, což vyžaduje značnou přizpůsobivost. Identita jedince přestává být něčím samozřejmým, jasně daným, „přirozeným“, neproblematickým a nezpochybnitelným, ale stává se otázkou, tématem hledání a možností volby. Už to, že si máme potřebu klást otázku „kým jsme“, reflektuje důležitost hledání svého místa ve společnosti. (Post)moderní teoretici hovoří o absenci přesně vymezené identity, o procesu sebepoznávání a o obratu směrem k niternosti lidské subjektivity (Bauman 1995, Giddens 2003). Giddens označuje utváření identity za „reflexivní projekt“ – jedinec se pokouší nalézt sebe sama mezi strategiemi a možnostmi, které mu poskytují abstraktními systémy (Giddens 2003: 112). Identita jedince se mění z čehosi daného v celoživotní projekt.

Toto procesuální a konstruktivistické (neesencialistické) pojetí identity zachycuje nejlépe právě narativní biografie. Životní příběh dovoluje neustálým přepracováváním a reinterpretováním vyprávění vyjadřovat proměnlivost a neurčitost individuální identity a přitom umožňuje udržovat konzistenci a kontinuitu vlastního Já. Překlenuje nejasné a rozporuplné identifikace a vytváří tak koherentní osobní identitu. Fischer-Rosenthal (1997) k tomu píše: „Vyprávění nebo psaní životních příběhů uspokojuje lidskou potřebu zvládat nahodilost. Když člověk touto formou říká, kým je, vysvětluje vlastně, jak se tím, kým je, stal. Sebe porozumění je možné tak, že jedinec své Já vnímá v neustálém pohybu. Zdá se, že je to čím dál více právě příběh – a nikoli určení něčí pozice ve společnosti – co může komplexitu *self* pojmout v čase, včetně všech biografických transformací a kontradikcí.“ (odst. 25, kurzíva v originále)

Fischer-Rosenthal (1997) dále srovnává rozdíl mezi biografií a identitou. Přesnější by možná bylo říci mezi esencialisticky pojatou identitou a „narativní identitou“, protože biografii můžeme vlastně chápat jako formu vyprávěné identity (Giddens 1991). Zatímco biografie, jak už bylo řečeno, bere v úvahu dočasnost a vývoj, identita je naopak trvalou součástí osobnosti, znamená patřit někam jednou provždy. Slovy Fischera-Rosenthala (1997: odst. 30): „Biografie odkazuje na interpretačně neuzavřený proces „stávání se“. Identita se naopak zaměřuje na fixní stavy „bytí“ a „vlastnění“.“ (uvozovky v originále) Dalším podstatným znakem je interpretační charakter biografie. Biografie vzniká v procesech komunikace a představuje síť událostí a možností, které jsou průběžně

interpretovány. Vyprávění tak otevírá prostor pro artikulaci rozmanitých a rozporuplných zkušeností, jež nemusí spadat do žádných kategorií. Na rozdíl od biografie umožňující interpretační volnost, pojem identity má normativní charakter. Normativní kritéria stanovují jasnou hranici – subjekt buď náleží do dané kategorie, nebo je z ní vyloučen. Identita je tedy konstruována prostřednictvím vymezení se, tj. vyloučením nelegitimních subjektů (Kiczková 1998). Vzniká tak dichotomie My versus Ti Druzí.

Transgender identita, nebo také queer identita či bisexualita, nejsou identitami v tradičním slova smyslu, ale představují právě způsob, jak se z pevně fixovaných kategorií identit vymanit. Jsou to zastřešující pojmy, pod kterými se mohou nalézt různí lidé, jež považují jednoznačně a příliš úzce definované kategorie identit za limitující a neschopné obsáhnout jejich odlišnou životní zkušenost. Přestože je transgender identita založena na principu plurality subjektů, ne vždy byla tato skutečnost dostatečně respektována. Fenomén transgenderismu byl často používán jako nástroj genderové dekonstrukce, což vedlo k nivelizaci transgender subjektivity v její jedinečnosti (Hines 2006: 50-51). Transgenderi byli postaveni do role „frivolních postmoderních hráčů“ (51) na poli neurčitosti, kteří v podstatě rezignovali na pojem identity. Přestože byly tyto analýzy velmi cenné, opomíjely autentickou zkušenost transgender lidí. Mnohé autobiografie transgenderů naopak přinášejí představu fixní identity, která je však pro svou odlišnost odsouzena žít na hranicích dvou genderů. Sally Hines proto navrhuje překonat tyto nedostatky propojením analýzy genderové plurality se sociologickým výzkumem: „Posmodernism’s celebration of difference thus needs to be accompanied by an analysis of the specific experiences of difference.“²⁹ (Hines 2006: 52) Tak neztratíme perspektivu subjektu, která zakládá jeho odlišnost, a vytváříme prostor pro rozpoznávání odlišných transgender identit v rámci této heterogenní skupiny. Požadavek tematizování diferencí a pluralit vznášá také další autoři transgender studií (Valentine 2007, Ekins a King 2006) nebo v souvislosti queer teorií (Namaste 1994) či s feminismem (Kiczková 1998). Metoda narativní biografie plně vyhovuje tomuto požadavku, protože umožňuje zachovat jedinečnost a autentičnost každého životního příběhu.

3.1.2 Narativní biografie

Narativní biografie je kvalitativní metoda založená na nestandardizovaném či polostandardizovaném dotazování. Jedním z přístupů k biografickým rozhovorům je narativní interview, jež F. Schütze (1999) popisuje jako „spontánní vyprávění“ s minimálními zásahy výzkumníka. Výzkumník předloží informátorovi/informátorce téma, které je předmětem jeho vědeckého zájmu a když se informátor rozpovídá, dále již do vyprávění nezasahuje. Pozorně naslouchá a zúčastněně sleduje vyprávění. Tato počáteční fáze, kdy výzkumník nevnáší do rozhovoru žádné vlastní intervence je velmi podstatná. Informátor sám rozvíjí příběh a prezentuje své prožitky tak, jak se mu samy dostaly „na jazyk“. Poté, co informátor dojde ke konci svého vyprávění, může výzkumník začít pokládat narativizující otázky. Zpočátku by se měly jeho vstupy omezit na otázky, které mohou iniciovat další vyprávění. Může například informátora poprosit, aby se vrátil k některým dílčím událostem a vylíčil tyto části příběhu detailněji. Přestože se výzkumník drží zpátky, všechny fáze rozhovoru jsou interaktivní. Posluchač poskytuje vypravěči zpětnou vazbu a povzbuzuje jej v dalším vyprávění. Tento postup, kdy informátor volně rozpráví a výzkumník/ce do jeho vyprávění nevstupuje, nám umožňuje získat

²⁹ K představě translidí jako jednotné homogenní skupiny přispěla především jasná definice diagnostiky a prezentace „oficiálního“ trans-příběhu.

komplexnější informaci o informátorově vlastní perspektivě v jeho specifickém jazykovém podání. Navíc dochází k narušení hierarchie mezi tazatelem a dotazovaným a tím i k nastolení rovnocenného partnerského vztahu.

Biografie nás seznamuje nejen s osobními příběhy, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale především nám skrze osobní zkušenost zprostředkovává informace o sociální realitě v jejím historickém a kulturním kontextu (Kiczková 2006, 2007, 2009, Schütze 1999, Dudová 2011, Svoboda 2007). V biografii se propojuje mikroúroveň s makroúrovňí sociální reality, striktní dělení na jedince a společnost ztrácí smysl. Prostřednictvím individuálního aktéra a jeho vlastního chápání světa, můžeme rozpoznávat obecné kulturní vzorce, institucionalizovaná pravidla, normativní očekávání, sociální a diskurzivní praktiky apod. Poskytuje nám obraz společnosti očima vypravěče situovaného v určité sociální pozici.

Kromě toho, že biografie reprezentuje sociální skutečnost z určité biografické perspektivy, je třeba si uvědomovat také její konstruktivní povahu (Kiczková 2006, 2007). Biografická práce se nesnaží o objektivní popis toho, jaký byl vypravěčův život ve skutečnosti, a odhalování minulosti není ani naším úkolem. Narativní biografie je vždy zároveň reflexí a interpretací vlastní zkušenosti. Vypravěč se vrací k událostem, které považuje ve svém životě za významné a které vysvětlují, kým je teď a co formovalo jeho osobnost. Prožitou minulost hodnotí ze své současné perspektivy, nikoli z perspektivy, z jaké ji viděl, když se událost odehrávala nebo kdykoli poté. Vyprávěním vytváří kompaktní příběh, ve kterém konstruuje vlastní identitu a dává svému životu smysl. Stejně tak konstruuje i sociální realitu, která jej obklopovala. Životní příběh je stále se měnící konstrukcí sebe a světa (Kiczková 2006: 51).

Narativní biografie se vyznačuje několika znaky (Dudová 2011, Kiczková 2006, 2007, 2009). V první řadě se jedná o autobiografické vyprávění vytvářené v interakci s výzkumníkem. Narátor výzkumníkovi vypráví svůj životní příběh, přičemž selektivně vybírá určité momenty, pocity, zkušenosti, jež považuje za významné a hodné vyčtení. Zároveň tímto musí zaujmout určité stanovisko k sobě samému/samému v konkrétním sociálním světě. Jde tedy o proces sebereflexe, při kterém vypravěč vytváří obraz o sobě a o společnosti, v níž žije. Tyto události sestavuje do sekvenčního pořádku, tak aby měl příběh ucelenou podobu a narativní strukturu.

Narativní biografie ani tak nevypráví o tom, co se v životě odehrálo, jako nás spíše seznamuje s tím, jak konkrétní aktéři vnímali a zakoušeli určité životní situace a jaké jsou jejich představy o světě. „Umožňuje transformovat život, jak je žit, do života, jak je zakoušen a chápán“ (Fischer-Rosenthal 1997: odst. 37). Z biografických výpovědí o každodenním životě se potom následná analýza pokouší identifikovat fungující společenské a kulturní konstrukce. Jejím smyslem je odhalit a zviditelnit společenské normy, praktiky a konceptualizace světa, které určují náš způsob myšlení a vnímání (Kiczková 2007). Analytické úsilí se proto zaměřuje na společenský, historický, rodinný, etnický a jiný kontext, ve kterém vznikají určité představy o světě, jež reprezentuje právě narátor svým životním příběhem. Ze životní dráhy se dá vyčíst například konkrétní historický způsob socializace a institucionalizace individua, společenská očekávání a hodnocení toho, co se považuje za „správný“, resp. „nevhodný“ život (Kiczková 2006: 50, uvozovky v originále). Při vyhodnocování se pracuje s určitými teoretickými koncepcemi, které tvoří jakousi „interpretační mřížku“ (Kiczková 2006: 52). Analýza

je vlastně interpretací druhého stupně – samotné vyprávění je interpretací skutečnosti a další interpretaci provádí výzkumník.

Zároveň bychom však neměli zapomínat, že se jedná o „individuální dějiny“. Je třeba respektovat komplexnost, mnohvrstevnatost i možnou rozporuplnost biografického materiálu a vyvarovat se přílišným generalizacím. „Interpretace by měly zachovávat jedinečnost a autentičnost každé vyprávěné biografie, protože jedině tak mohou přinést chápání a vnímání různosti a rozmanitosti životů“ (Kiczková 2006: 53-54).

3.1.3 Perspektiva transgender subjektu

Hlavním cílem praktické části bylo zachytit perspektivu transgender subjektu. Zpřístupnit životní zkušenost člověka, který se rozhodl vybočit z tradičních, jasně definovaných kategorií pohlaví a genderu. K tomuto účelu jsem použila metodu narativní biografie. Vyprávění jednak umožňuje zachytit perspektivu samotného subjektu – to co sám tematizuje, reflektuje, konstruuje. A navíc umožňuje vyjádřit procesuální charakter identity – jak se vyvíjelo a proměňovalo její/jeho sebepojetí a vnímání světa v souvislosti s konkrétními sociálními podmínkami.

Zastřešujícím tématem se stal proces hledání identity. Zajímalo mě jakým způsobem se utvářela identita transgendera. Co formovalo a proměňovalo jeho/její pojetí sebe sama. Jak v určitých obdobích života chápal/a sebe sama a okolní svět a k jakým změnám v těchto koncepcích docházelo a na základě čeho. Co pro něj/pro ni bylo v určitých obdobích života (ne)samozřejmé, (ne)myslitelné a jaké představy postupně nabývaly na významu. Co formovalo jeho/její nové pohledy a z jakých zdrojů čerpal/a. Zajímaly mě různé (ne)možnosti realizovat určitá rozhodnutí konkrétním v sociálním prostoru a historickém čase.

Na zaznamenaný příběh jsem se dívala z hlediska několika základních otázek. Jaké životní strategie si translidé vytvářejí? Jaké reprezentace trans-identit se dají v příběhu identifikovat? Jak se vůči sobě vzájemně vymezují? Co je pro ně charakteristické, co je pro subjekt z jejich pozice (ne)přípustné, (ne)žádoucí? Jakým způsobem dospěl narátor k identitě transgendera? Jak se vztahuje k transsexualitě? Proč se jí/jemu nezdají kategorie muž/žena dostatečné, proč jsou jí/jemu těsné? Jakým způsobem se vypořádává se svou genderovou-pohlavní neurčitostí v běžném životě?

Při analýze příběhu jsem se zaměřila na několik znaků. V první řadě jsem sledovala **vývoj** – proces, chronologii příběhu. Zaměřila jsem se na **významné momenty**, především na nejrůznější změny, proměny a zvraty – změny ve vnímání, změny v pojetí sebe sama, zlomové body, obraty událostí, význačné okamžiky, setkání apod. Pozornost jsem soustředila také na nejrůznější **konfliktní situace**, které se v příběhu objevily – na konflikty probíhající mezi subjektem a vnějším světem, potažmo společností, na vnitřní konflikty narátora, stejně jako na rozporuplnost vyprávění jako takového. Sledovala jsem **sociální kontext** – diskurzy a jejich působení, sociální tlak ke konformitě, společenská očekávání, překážky a bariéry, nebo naopak podporu a uznání ze strany druhých. Dalším prvkem, na který jsem se soustředila, byla **agency** – schopnost jednat, konat, realizovat se, nebo naopak snaha přizpůsobit se, podřídit se. Podstatné z tohoto hlediska byly zejména místa nesouhlasu a vzdoru (Kiczková 2006).

3.1.4 Seznámení s T.S.

Zásadním krokem bylo najít informátora. Vzhledem k tématu, to vypadalo na nesnadný úkol. Většina translidí si plně vystačí s diagnózou transsexuality a nemají zájem jakkoli vybočovat z řady. Transgenderů u nás žije jen několik málo jedinců. Mezi nimi T.S.³⁰, novinářka a jedna z mála veřejně známých translidí v našem prostředí. Jednu dobu se aktivně angažovala v otázkách translidí a byla jednou ze zakládajících členek občanského sdružení TransForum. Přeložila knihu amerického transaktivisty L. Feinberga *Pohlavní štvanci* (2000) a sama své názory a zkušenosti sepsala v knize *Jsem tranďák!* (2003). Oslovila jsem T.S., protože v té době jsem žádné jiné transgendery neznala. Kontaktovala jsem ji emailem se zprávou, ve které jsem shrnula, čím se zabývám, a požádala jsem jí o osobní setkání.

Setkání proběhlo v malé, útulné vinárně v centru Prahy. Tereza je jejím častým hostem, všichni ji tu znají a přátelsky zdraví. Seděly jsme samy, odděleně, v jednom z výklenků, kde jsme měly dostatečné soukromí. Hned od první chvíle mi byla T. sympatická a sympatie byly nejspíš vzájemné, protože mi T. navrhla tykání. Rozhovor trval asi 2,5 h. Povídali převážně o našich životech, o tom co děláme, o naší minulosti, současnosti i plánech do budoucna a vysněných přáních. T. vyprávěla o problémech translidí v české společnosti a o transkomunitě u nás. Neměla jsem odvahu hned ze začátku požádat T. o vyprávění jejího životního příběhu za účelem výzkumu. Vůbec jsme se neznaly a otázky, které mě zajímaly, jsou přece jenom velmi intimní záležitostmi. Narativní vyprávění, na rozdíl od strukturovaného či polostrukturovaného rozhovoru, navíc vyžaduje od narátora mnohem větší aktivitu a angažovanost. Takže jsem nějakou dobu kroužila kolem, než jsem sebrala odvahu ji navrhnout, aby mi vyprávěla svůj osobní příběh. Překvapilo mě, s jakou samozřejmostí hned souhlasila. Snad proto, že je novinářka a s veřejným vystupováním má zkušenosti. „*Když je to pro dobrou věc...*“, konstatovala.

Druhý rozhovor trval asi 2 h., byl nahrávaný na diktafon. Hned na začátku jsem požádala T., aby mi vyprávěla o svém životě. Do vyprávění jsem se snažila zasahovat co nejméně. Neměla jsem předem připravené otázky, nechala jsem na ni, ať si sama určuje témata i směřování vyprávění. Průběh rozhovoru by se dal rozčlenit do tří fází. Během prvních 20 min. mi T. vypověděla svůj životní příběh. Do této monologické fáze jsem téměř nezasahovala. Vyprávění mělo strukturu klasického transsexuálního příběhu – začínalo dětstvím, přes problémy v dospívání a pokusy „žít normálně“, až po přijetí diagnózy a následně přechod do opačné pohlavní/genderové role. V následujících 40 min. jsem kladla rozšiřující otázky, které T. podněcovaly k dalšímu vyprávění. Vraceli jsme se k některým předchozím událostem nebo jsem se vyptávala, na souvislosti, kdy se to stalo a co se stalo poté co... Vyprávění se vždy znovu rozproudilo. T. začala mluvit o nových tématech – o svém tranďáctví, reakcích okolí, o genderově stereotypním očekávání, o transsexualitě a transkomunitě. Závěr rozhovoru měl spíše konverzační charakter. T. objasňovala některé své postoje, hodnotila, shrnovala apod.

³⁰ V zájmu zachování anonymity informátorky neuvádím celé její jméno, ale používám pouze iniciály. Přesto jsem si vědoma toho, že pro lidi znalé české transgenderové scény, nebude její identifikování vůbec obtížné. Protože se jedná o mediálně známou osobnost, k tomu, aby zůstala její identita opravdu skryta, by nestačila pouze změna jména, ale nesměly by být uvedeny ani další údaje, které se mi zdají pro charakteristiku informátorky významné. Proto jsem volila používání iniciál, které jsou kompromisem mezi anonymitou a čitelností její osoby. T. souhlasila. Rozhodla se žít veřejně jako tranďák a nevodilo by jí ani uvedení celého jména. To se mi však zdá vzhledem k osobnímu charakteru informací nevhodné. Iniciály T.S. jsou navíc k transsexuální problematice velmi příhodné.

Z obou setkání jsem sepsala terénní poznámky, ve kterých jsem shrnula průběh setkání, své postřehy a některé zajímavé informace. Během rozhovorů jsem si poznámky nezaznamenávala, abych nerušila jejich průběh a mohla se plně soustředit na to, co právě probíhá. Záznam rozhovoru jsem zpracovala podle jednotlivých témat a klíčové pasáže jsem plně transkribovala. Některé transkribované pasáže v textu uvádím formou citací (označené kurzívou). Jsou přesným zněním původního rozhovoru, pouze lehce upravené, aby byly snadněji čitelné a srozumitelné (vynechané vsuvky apod.). Citace jsou důležitou součástí práce, protože přibližují specifický jazykový projev vypravěčky, jak o dané zkušenosti hovoří a jaké výrazy a kategorie volí.

Někdo by možná mohl namítnout, že rozhovor s jedním člověkem není dostatečně reprezentativní. Cílem však nebylo zmapovat problematiku transgenderimu u nás, ale porozumět životní situaci transgenera a k tomu, myslím si, intenzivní studium jednoho záměrně vybraného případu stačí. Pokud bych použila rozhovory s více informátory, ztratila by se tím celistvost individuálního vyprávění nebo by práce nabyla přílišného rozsahu. Nejde sice o reprezentativní vzorek, který by sám o sobě umožňoval nějakou generalizaci, ale příběh T.S. se v mnohém podobá příběhům jiných translidí (srov. Gagné, Ekins nebo filmový příběh *Different for Girls*). Navíc je třeba dodat, že případ T.S. je u nás ojedinělý a výjimečný (na rozdíl od jiných evropských zemí nebo Spojených států), a proto najít vhodného informátora není snadné.

Ještě drobná poznámka k terminologii. T. užívá slovo trand'ák jako ekvivalent anglického slova transgender. A to jak v obecnějším smyslu jako termín, který sjednocuje všechny translidí (tedy i transsexuály, transvestity, drag queens a další), tak jako specifické označení pro lidi, kteří svou identitou překračují rámec dvou pohlaví – transgendery.

Vysvětlivky:

kurzíva citace z rozhovoru s T.S.

(...) vynechaná pasáž

... pauza, (!) důraz

3.2 Životní příběh T.S.

T. dělí svůj život na období před operací a po operaci. Operativní přeměna pohlaví pro ni byla zásadním zlomem. Získala novou identitu a začala žít úplně nový život. Hned na začátku mě upozorňuje, že na život před operací si vzpomíná už jen matně.

Svůj životní příběh vypráví chronologicky, začíná od dětství. Její nejranější vzpomínky týkající se transgenderismu se vztahují ke crossdressingu³¹. Když bývala sama doma, zkoušela si T. *mámino prádlo*.³² Tajně se převlékala řadu let. Věděla, že dělá něco nevhodného, zakázaného, a přesvědčila se o tom, když ji jednou přistihli příbuzní. Vzpomíná, jak se ji teta vysmála. Byl to pro ni traumatizující zážitek, který ji přiměl k tomu, aby své počínání skrývala ještě bedlivěji. „*Já jsem si vlastně tenkrát naprosto zdokonalila takovej dvojí život. No a mi to zůstalo, svým způsobem.*“ Rodina reagovala na její převlékání posměchem, což vedlo T. ke **skrývání a utajování**.

³¹ Slovo crossdressing označuje praktiky převlékání se do šatů typických pro opačné pohlaví. Na rozdíl od lékařského termínu transvestitismus, crossdressing nemusí být motivován sexuální vzrušením.

³² T. o své osobě hovoří v ženském rodě. V ženském rodě popisuje také svou minulost, přestože v té době žila jako osoba mužského pohlaví.

Už někdy před revolucí náhodou četla o tom, co je to transsexualita. Znalost diagnózy ji však nepřinesla vysvětlení ani východisko z problémů, naopak ji vyděsila. Pokud by to byl její případ, znamenalo by to, že jedinou možnou cestou je úplná přeměna v opačné pohlaví, stát se novým člověkem, včetně všech důsledků zejména v sociálních vztazích.

„A když mi to začalo docházet [že se mě to může týkat], tak mě přepadla hrozná hrůza. Protože když je někdo teplej třeba, tak řekne mámo, táto, jsem teplej, ale ráno jde do trafiky a koupí si ty samý cigára jako dycky a vlastně se vůbec nic neděje. ...v zásadě jsem se toho bála, protože jsem si jakoby uvědomovala tu šílenost. Že to je fakt proměna naprosto všeho. I když teda ono to pak ve finále nebylo až tak strašidelný. Ale v tý hlavě mě to hodně strašilo. A vlastně to byl takovej velkej impulz k tomu zkoušet žít „normálně“.“

Opakovaně hovoří o **strachu** („přepadla mě hrůza“, „bála jsem se“, „v tý hlavě mě to hodně strašilo“) z tak radikální proměny identity. Strachu, který ji přiměl k tomu, aby se pokoušela dostat genderově normativním požadavkům. Snaha podřídit se připsané genderové identitě však znamenala popírání vlastního Já, což se samozřejmě odráželo na psychice.

T. bylo asi 20 let. Prožívala zrovna období revolty, hrála v punkové kapele a byla psychicky značně rozkolísaná. Psychické stavy, které zažívala, ji zavedly skoro až „na ulici“. V té době se seznámila s dívkou, se kterou se později vzali a měli spolu syna. Tento vztah byl pro T. výjimečný tím, že jim spolu fungoval sexuální život, což bylo pro T. „*naprosto revoluční*“. Fungující vztah se ženou, tedy fungující heterosexuální vztah, T. považovala za důkaz svého mužství. Znamenalo to pro ni, že se jí diagnóza transsexuality netýká. „*Takže jsem myslela, že je vyřešeno (pousmání)... A pak se zjistilo, že se vlastně vůbec nic nevyřešilo. Všechno se to vrátilo.*“

Bylo to období plné úzkosti, emocionální nevyrovnanosti a utrpení. Závažnost psychických stavů, které prožívala, můžeme vytušit skrze jejich dopady: „*Ty stavy mě vlastně zavedly až skoro „na ulici“.*“, „*Takže tam nastupoval alkohol ve větší míře než by bylo zdravý.*“. T. naznačuje, jak těžké pro ni bylo podřízovat se společenským požadavkům, aby ztvárňovala gender, ve kterém se necítila dobře. Při dalším vyptávání po důvodech „*proč se rozhodla pro operaci*“, odpovídá: „*To už byl takovej stav, že buďto na to pudu, a uvidím, co se stane, anebo spáchám sebevraždu rovnou. Takže to v podstatě nebyla to volba, úplně svobodná, to bylo v podstatě východisko z nouze.* Načež začíná nadlehčeným tónem vyprávět „humorné“ příběhy o svých pokusech o sebevraždu, které zakončuje větou: „*[Pokud bych nešla na operaci] jednou by se mi to určitě povedlo*“.

Přestože snahy žít jako „normální“ – tedy genderově konformní, heterosexuální – muž selhávaly a T. se pořád potýkala se svou vnitřní nevyrovnaností, stále ještě neměla odvahu podstoupit proces přeměny, kterým procházejí transsexuálové. „*Já jsem se vlastně furt bála udělat jakoby ten poslední krok.*“ To znamená jít k sexuologovi, který by potvrdil diagnózu a započít s procesem přeměny.

Potom se T. náhodou naskytila příležitost odcestovat pracovně na tři měsíce do New Yorku. Byla to její první cesta „na Západ“. Novinářský kurz, kterého se účastnila, nebyl až tak významný, ale zaujal ji noční život v Greenwich Village.

„Po nocích jsem bloumala po Greenwich Village po jazzových klubíkách a po hospůdkách. A když jsem zjistila, že tam trandáci³³ choděj úplně normálně, jako po ulici. Sice jenom v noci (...), ale choděj, mluvěj, lidi po nich neházejou dlažební kostky. Tak mě to najednou prostě, ten mozek najednou začal fungovat naprosto na jiný frekvenci a řek hele, ono to de. Takže jsem přijela domů a řekla M. [své ženě], že do toho puđu (pousmání). Ta se zhrozila. A pak už to šlo více méně v zásadě vcelku rychle.“

Setkání s transgendery, kteří „normálně chodí po ulici“³⁴, neskrývají se a nestydí se za to, kým jsou, bylo pro T. zásadním momentem na cestě k její vlastní přeměně. Podivuje se nad tím, že transgendere se nesnaží za každou cenu předstírat, že jsou „skutečné/í“ ženy/muži, a přitom to nezpůsobuje žádné pohoršení, posměch, odsouzení ani útoky ze strany většinové společnosti. Do té doby bylo pro ni něco takového naprosto nemyslitelné. Celé roky ji provázel pocit studu, strach z odhalení a především strach ze sociálních důsledků, které by toto odhalení mohlo přinést. Proto se pokoušela v sobě potlačit kus sebe a žít jako „normální muž“. New Yorkská transgenderová scéna ji však poskytla novou dimenzi myšlení. Byl to úplně „jiný svět“, ve kterém trandáci neřešili problémy, s jakými se potýkala T. *S někerekjma sem si zkoušela povídat. (...) A oni prostě vůbec nechápali moje otázky jako typu „Jak se vám žije?“ (smích). Tak jsem toho nechala (smích).* T. konfrontovaná se sebejistotou, s jakou se trandáci v New Yorku prezentují, začala přemýšlet o změně pohlaví úplně jinak. *„Mozek mi začal fungovat úplně na jiné frekvenci a řek, hele, ono to de.“* Viděla, že je možné žít „normální“, spokojený život jako „trandák“, aniž by člověk trpěl společenskou ostrakizací. Tato zkušenost byla tím posledním, co ji dodalo odvahy, aby podstoupila podobnou proměnu.

Když T. přijela z New Yorku, začala docházet k sexuoložce a započala svůj proces přeměny. Asi za dva roky potom podstoupila **operativní změnu pohlaví**. Proces přeměny pohlaví ani prvotní pocity či zážitky v „novém těle“ T. nijak podrobněji nerozebírá. Velmi podrobně však referuje o sociálních aspektech, jež změna pohlaví přinesla.

V nejbližší rodině proběhly změny bez problémů. S manželkou se poklidně rozvedly³⁵ a zůstaly přáteli. Syn zvládal otcovu proměnu taky velmi dobře. Ani přátele kvůli přiznání transsexuality T. neztratila. Její strach ze sociálních důsledků, jaké změna pohlavní identity způsobí, se projevily především ve vztahu s rodiči. Rodiče T. s její novou identitou odmítli přijmout.

„Táta umřel, je to asi 15 let. Když jsme spolu mluvili naposledy, tak mi nadával do sviní a do úchylků a týden na to zemřel, aniž bysme si stihli urovnat to nepochopení. A máma mě tenkrát nepustila ani na jeho pohřeb s tím, že jsem ho zabila, že můžu za ten infarkt, co dostal. A občas mi blikne, jestli na tom není něco pravdy.“

³³ T. užívá slovo trandák jako ekvivalent anglického slova transgender. V obecnějším smyslu tento pojem zahrnuje všechny translidi (tedy i transsexuály). V konkrétnějším smyslu jsou to lidé, kteří se hlásí k identitě transgendera nebo svou identitou jiným způsobem, vědomě překračují rámec dvou pohlaví.

³⁴ T. později doplňuje, že se jedná o časově a místně omezenou záležitost. Konkrétně o oblast v Greenwich Village plnou gay barů a gay hospod, kde se lidé začínají scházet až večer. Přesto v ní tato zkušenost vyvolala velmi silný dojem.

³⁵ Žádost o operativní přeměnu genitálií vyžaduje, aby se člověk, který již uzavřel manželství rozvedl. Kdyby tak neučinil, došlo by k situaci, kdy by se v manželství ocitly dvě osoby stejného pohlaví, což je pro náš legální systém nepřijatelné.

Problémy v rodině pokračovaly ještě dalších 10 let po operaci, než se vztahy s matkou urovnaly. Nejprve se k T. odmítali veřejně přiznat, „*tvrdili, že se jim syn odstěhoval do Ameriky a nepíše*“, ale „*tedka už v podstatě všichni věděj, kdo je T.S.*“, už se za ni nestydí. Určitě v tom hrálo roli také to, že má T. dobrou práci a dobré společenské postavení. To, že je známá a uznávaná novinářka zastínilo fakt, že je taky trand'ák.

Po operaci T. začala **žít jako žena** se vším, co k tomu patří. Každý týden navštěvovala kadeřnici, pravidelně chodila ke kosmetičce, nakupovala oblečení, žehlila... Osvojovala si svou novou roli. Stala se z ní žena a proto chtěla naplňovat to, co ona sama a společnost považuje za znaky „ženskosti“.

Po čase si však uvědomila, že ji tato stereotypní ženská role nesedí. Uvědomila si, že chce a může žít i jinak – být více sama sebou a trávit méně času stylizováním se do role „typické ženy“.

„Po tý operaci mi vlastně po čase, teda ne hned, mi došlo, že mi to požtrá strašně moc energie... Jako různí kadeřníci a holiči a hadry a támhle to a tuhle to. Sem měla i žehličku(!), sem měla. Jsem žehlila i oblečení... Dneska si říkám, to je teda naprostej bizár jako (pousmání). Pak jsem zjistila, že pokud chci ještě přežít a ještě dělat něco jako jo? Takže musím teda něco oželet a že vlastně styl „vstanu a jdu“ mi bude vyhovovat, stejně je to úplně jedno. Prostě jsem. Jsem to já, tak jsem to já, takže je to jedno. A vlastně důležitý je ten vnitřní pocit a ten je v zásadě dobrej no.“

T. zjistila, že vytváření „ženské image“ jí stojí spoustu času a energie.³⁶ Poznává, že od doby, kdy upustila od snahy pečovat o svůj zevnějšek, tak jak to určují dominantní diskurzy ženskosti, měla „*najednou strašně moc času*“. „*Najednou jsem prostě zjistila, že mi stačej černý džíny a černý trička a černá džínová bunda a jako víc toho moc nepotřebuju k životu.*“ „*Styl vstanu a jdu*“, jak ho trefně nazvala, ji naprosto vyhovuje a zabere pouze minimum času.

T. rezignovala na nějakou honbu za tím, aby vypadala po všech stránkách jako dokonalá (a tedy i „skutečná“) žena. Slovy „*Prostě jsem. Jsem to já, tak jsem to já...*“ vyjadřuje, že je sama sebou, a proto pro ni nějaká stylizace do ženské role přestala mít smysl. Dospěla k názoru, že se nemusí omezovat nějakou společenskou rolí, nemusí nikomu dokazovat, že je žena. Jediné, na čem záleží, je její vnitřní pocit – aby byla sama se sebou spokojená.

V době, kdy T. měnila svůj životní styl, však u ní docházelo k mnohem hlubší a významnější přeměně. Oproštění se od stereotypního zobrazování ženy a posun k vlastní individuální image byl spjat s neustálým procesem hledání sebe sama, své identity.

„[Přechod ke stylu „vstanu a jdu“] to bylo když mi došlo... ta moje nejasná identita. Že nechci hrát jakoby podle stereotypů. Tak jsem to vzala úplně z gruntu jakoby a i v tom nějakým vzezření a tak jako.“

³⁶ Péče o vzhled, kosmetika, líčení, úprava vlasů, výběr oblečení, to všechno jsou praktiky, kterými ženy (a transsexuálové) dosahují ženskosti. Své přirozeně „nedokonalé“ tělo se pokoušejí přetvořit v „idealizované ženské tělo“. Těmito praktikami vytvářejí ženský subjekt (Bartky 1988). Pro transsexuály je tento „projekt ženskosti“ ještě náročnější, protože musejí zakrývat fyzické znaky svého původního pohlaví. Musí pravidelně provádět nezbytné praktiky, aby udrželi vzpírající se tělo ve zvolené pohlavní roli (Hausman 1999). Tento nikdy nekončící proces samozřejmě pohlcuje spoustu času, peněz a energie.

„Nejasnou identitu“ T. na jiném místě označuje jako identitu transd'áka³⁷.

„(...) dneska mám takový zvláštní jakoby rozpor, kdy... Já třeba jako se... Spíš se definuju jako transd'ák než jako ženská, jako jo? Dneska, nebo teda v posledních letech.“

Když T. začínala hovořit o své „nejasné identitě“, několikrát se odmlčela a započala větu jinak. Těžko nacházela slova, kterými by vyjádřila své pocity. Nejsrozumitelněji její identitu vystihuje asi tento příklad ze života.

„(...) mám vždycky takový zvláštní pocit, když mám vyplňovat nějaký dotazník a tam je kolonka žena, muž. A já vím, že muž nejsem určitě a ta žena, to tak taky... No dobře mám to v dokladech, tak to vyšktnu. Ale vlastně pro mě chybí třetí vokýnko, klidně bych ho tam měla. Já se vlastně umím vydefinovat tím, že se vymezím. Ale když vynechám ty vymezení, tak už to začíná být hrozně složitý.“

Jako muž T. prožila většinu svého života a s jistotou ví, že za muže se rozhodně považovat nemůže. Ženou však také není. Od žen ji odlišuje jednak tělo. Přestože podstoupila sérii operací a hormonální terapii a její vnější pohlavní znaky jako genitálie a poprsí odpovídají ženským tvarům, má stále stejné tělo, se kterým se narodila, tedy „mužské tělo“. Co je však podstatnější, T. schází zkušenost se socializací do ženské role. Celé dětství, dospívání i velkou část dospělosti k ní okolí přistupovalo jako k osobě mužského pohlaví. I když ji v tomto životě něco nedefinovatelného scházelo, o tom, že je muž, do jisté doby vůbec nepochybovala. T. se tedy necítí být ani mužem, ani ženou. Schází ji ono „třetí okýnko“. Říká: „*Já se vlastně umím vydefinovat tím, že se vymezím. Ale když vynechám ty vymezení, tak už to začíná být hrozně složitý.*“

Když jsem ji požádala, aby se pokusila charakterizovat svou identitu, T. odpověděla:

„To je fakt těžký. Nemáme na to slova, nemáme na to termíny a já je vymyšlet nebudu. Už mi bohatě stačí, že jsme prosadili transd'áka do širšího povědomí.³⁸ Ale já jsem prostě živej důkaz, že existuje něco třetího, možná čtvrtého, pátého, až osmdesátého třeba a dál bych to neřešila, protože fakt nevím, jak to popsat. Neumím se definovat jakoby nějakým jedním termínem. (...) Ona to je otázka nějakého celospolečenského úzu a nějaký obecný míry svobodomyšlnosti ve společnosti.“

T. tvrdí, že neexistuje slovo, termín, který by dostatečně vystihoval podstatu její identity. Číselným výčtem dalších možných pohlavních variant, naráží na kulturní omezenost dvoupohlavního modelu. V jiných dobách a v jiných částech světa znali i více než jen dvě pohlaví, respektive dvě genderové formy. Například two-spirit u amerických indiánů, hidžrové v Indii, fa afafine v Polynésii, kathoey v Thajsku nebo xanithé v arabském světě (Herdt 1996). Pohlaví je kulturní konstrukt, který se časem vyvíjí (Lacquer 1992). Nejenže nemusí být pouze duální, ale může být navíc koncipováno úplně jinak než je tomu v současné euro-americké kultuře.

³⁷ Kdo je to transd'ák vysvětluje T. níže.

³⁸ „Transd'ák“ je český výraz pro transgendera, který vznikl v kruzích kolem občanského sdružení TransForum a který T. zpopularizovala svou knihou *Jsem Transd'ák!* (2000).

Dnešní Západní společnost chápe dvě pohlaví jako dvě protikladné polarity, jež vycházejí z biologické danosti a projevují se ve všech dalších oblastech života (v psychice člověka, v sociálním uspořádání atp.). Celá naše kultura je postavena na pohlavním dimorfismu. Neexistuje jazyk, kterým by bylo možné popsat zkušenosti překračující onen binární rámec. I medicínská diagnostika operuje v tomto duálním schématu – transsexualita je definována jako jednoznačná přeměna z muže na ženu nebo naopak. T. nenachází slovo, kterým by charakterizovala svou identitu. Identita transsexuála pro ni není dostačující, protože ani ta nepřipouští jinou variantu než se stát buď mužem, nebo ženou. Proto T. zavádí nový termín – trand'ák –, kterým označuje lidi ztělesňující přechody mezi pohlavími.

„Jednu dobu mě to deprimovalo, že mi přišlo, že vlastně nejsem nic, tím že neexistuje slovo, tak vlastně jako že nejsem. Ale dneska už vím, že je to jedno. (smích) Že jsem.“

Jazyk není pouze nástrojem umožňujícím popis nějaké dané, na člověku nezávislé reality, ale realita sama je prostřednictvím jazyka utvářena. Berger a Luckmann (1992) ve svém pojednání o sociální konstrukci reality píše: jazyk je nezbytným prostředkem k objektivizaci reality a ke stvrzování řádu, v jehož rámci tyto objektivizace dávají smysl a v němž můj každodenní život pro mě má význam (Berger a Luckmann 1992: 27). Jazyk poskytuje skutečnosti status něčeho reálného. Pokud tedy neexistují jazykové prostředky k vyjádření určité skutečnosti, pak to znamená, že tato skutečnost je z každodenní reality vyloučena, není součástí společně sdíleného světa, „neexistuje“.

Když T. ve svých úvahách dospěla do bodu, kdy se necítila být ani mužem, ani ženou, pocítila jakousi **existenciální nejistotu** – „mi přišlo, že vlastně nejsem nic, tím že neexistuje slovo, tak vlastně jakože nejsem“. Slovy Bergera a Luckmanna (1992), současná slovní zásoba ji neumožňovala objektivizovat její subjektivitu, čili učinit ji „reálnou“ a společensky čitelnou. T. nebylo možno jakkoli společensky zařadit, protože člověk s neurčitou genderovou identitou nedává v rámci společenského řádu smysl. Genderová identita je přitom základní a nedílnou součástí osobnosti. T. najednou *nebyla nikým*.

Cestu z této existenciální krize T. našla až stvrzením své „neurčité“ genderové identity v kontaktu s jinými lidmi. Tento impulz však nepřicházel z řad majoritní společnosti, ale zazníval jako ojedinělé hlasy těch, kteří se ocitli v podobné životní situaci.

„A pak byl takovej skvělej britském film, kterej zase v době, kdy se mi o tady tom začalo dařit přemejšlet jako úplně beze strachu k čemu dojdou... Different for the girls se to jmenovalo. A voni to tam taky řešili, vlastně ten hlavní hrdina a došel podle mě k podobnejm závěrům a mě to velmi podpořilo, jako jo. Protože to už nebylo jako, že vod nich vopisuju, protože jakoby jsem se cejtila úplně stejně. (...) A já si říkám kurňa, tak já v tom nejsem sama, je to dobrý (smích). Takže mě to vlastně ještě víc nakoplo.“

V tý trand'ácky³⁹ komunitě [v TransForu⁴⁰] ten film všichni strhali, protože prostě nepopisoval vlastně to rigidní škatulkování a povinný chování a takhle, takže to tam

³⁹ T. užívá slovo trand'ák jednak jako specifické označení pro trans lidi, kteří svou identitou vědomě překračují rámec dvou pohlaví, jak už bylo řečeno dříve, tak pro transsexuály, kteří se plně identifikují

bylo jakoby špatně brány. Ale mě to nadchlo naopak. Protože si říkám, hele to je vono.

Pak vlastně se začaly objevovat takový texty na internetu a tak. Takže jsem si říkala dobrý, nejsem v tom sama, tak je to dobrý. Tak můžu.“

T. znovu nabyla sebejistoty, když zjistila, že v podobné situaci **není sama**, že jsou tady i jiní, kteří si kladou podobné otázky. Toto zjištění jí bylo velkou oporou a zprostředkovaně jí poskytovalo uznání její vlastní identity. Opakovaně říká: „(...) *nejsem v tom sama, tak je to dobrý. Tak můžu.*“ To, že není sama, že jsou tady i jiní lidé, kteří dospěli k podobným závěrům, v jejích očích vlastně legitimizuje její osobní vzbouření se proti společenskému řádu.

Berger a Luckmann (1992) o této situaci v obecné rovině píše: Dokud neúspěšně socializovaní jedinci nevytvářejí vlastní opoziční skupinu, jejich objektivní i subjektivní identity budou předem definovány v souladu s institucionálním programem, který pro ně společnost vyhradila (tedy stigmatizovanou identitou). Teprve když se více takových jedinců dá dohromady, mohou vytvořit odlišné definice reality a odlišné identity od většinové společnosti. Sociální základna, v jejímž rámci je utvářen opoziční svět s vlastním institucionalizovaným souborem opozičních identit, je nezbytným předpokladem pro udržení této reality a poskytuje ji potřebnou strukturu věrohodnosti (Berger a Luckmann 1992: 163-164).

V době, kdy se T. začalo o její „nejasné identitě“ *dařit přemýšlet úplně beze strachu k čemu dojde*, hledala něco, s čím by se mohla identifikovat. Něco, co by dodalo jejímu osobnímu sebepojetí onu strukturu věrohodnosti, o které píše Berger s Luckmannem (1992). Takový podnět našla ve filmu *Different for Girls* (1996, český název zní „S dívkami je to jiné“). „*Voni to tam taky řešili, vlastně ten hlavní hrdina a došel podle mě k podobným závěrům a mě to velmi podpořilo, jako jo. (...) si říkám, hele to je vono.*“ Stručně zde uvedu děj filmu, aby bylo jasné, o čem je řeč.

Hlavní postavou je postoperativní transsexuál jménem Kim. Působí jako velmi decentní, dobře opečovávaná žena, úspěšná ve svém povolání. Řadu let se jí daří skrývat se před svou minulostí. Žije poklidný život a nenápadně proklouzává společností. Ale za jakou cenu? Jednoho dne se náhodou setkává se svým kamarádem ze školních let Paulem Prenticem. Ten v této elegantní dámě pozná svého starého přítele Karla. Kim se snaží kontaktu uniknout, neodbytný Prentice však nedá pokoj. A co víc, začíná klást otázky. Převrátí Kim její pečlivě ochraňovanou iluzi, že je ženou, vzhůru nohama. Kim je znovu konfrontovaná se svým „mužstvím“. To, k jakým závěrům hlavní postava dochází, není úplně jasné. Každopádně film končí tím, že Kim prodá svůj životní příběh jednomu bulvárnímu plátku, čímž se veřejně dozná ke své transsexualitě, a v závěrečné scéně pak nasedá s Prenticem, se kterým má nyní intimní vztah, na jejich společnou motorku – symbol mužství – a ujímá se řízení.

Až do chvíle, kdy Kim zásadním způsobem naruší obraz sebe sama jakožto ženy, je její příběh typickým transsexuálním příběhem. Narodila se jako muž, podstoupila

se svým ženským či mužským. Z jejího pohledu totiž transsexuálové také překračují pohlavní binaritu, i když většina z nich si toho buď není vědoma nebo s tímto tvrzením zásadně nesouhlasí. Který význam slova *trandák*, má T. zrovna na mysli, je proto třeba vždy vyvodit z kontextu.

⁴⁰ TransForum byla první oficiální organizace translidí u nás. V Praze pořádala pravidelná setkání.

operaci pohlaví a začala žít jako žena s velkým „Ž“, což pro ni znamenalo nutnost vyvarovat se čehokoli, co by ji mohlo spojovat s mužstvem. V důsledku dialogu s přítelem se však veřejně se přiznává k tomu, že není opravdovou ženou, a přestane zobrazovat výhradně ženskou genderovou roli. Na otázku, jaké bude mít tento krok důsledky, však film neodpovídá. Divák se může domýšlet, jak bude nyní vypadat její život, za koho se považuje a jak chápe svou identitu.

Je jasné, že v T. tento film silně rezonoval, protože podobný příběh sama prožila. Viděla, že někdo dospěl k podobným závěrům jako ona, což ji utvrdilo v tom, že její myšlenky nejsou vůbec scestné. Film ji dodal sebevědomí. Každopádně je třeba říci, že ji neposkytoval návod k tomu, jak naložit se svou vlastní identitou. Otevřený konec filmu ponechává možnost interpretace. Divák si může domýšlet, k jaké vnitřní proměně u hlavního hrdiny došlo. T. se s hlavní postavou mohla docela snadno identifikovat a přitom projevit svou vlastní vizi. „(...) *to už nebylo jako, že vod nich vopisuju, protože jakoby jsem se cejtila úplně stejně.*“ To, co T. opisovala předtím, než dospěla ke svému trandáctví, byl transsexuální příběh a stereotypy, které se s ženstvím pojí.

Na rozdíl od interpretativně otevřeného konce filmu, **diagnóza transsexuality** předkládá jasný návod, jak by měl život transsexuála vypadat. Očekává se od něj, že se po operaci bezesbytku oprostí od své předchozí genderové role a stane se zářným představitelem nově přijatého pohlaví.

„Oni vlastně všichni čekaj, že když jsem podstoupila tu operaci, tak se nutně musím chovat podle nějakých genderových standardů a stereotypů a společenských norem. (...) Já si pamatuju, právě třeba když jsem byla na titulní stránce Reflexu... Velkej rozhovor se mnou právě vo transsexualitě⁴¹ a tam jsem dala něco vo nějakých svých, já nevím, názorech na to pohlaví a todle. Přišel jim dopis vod Radima Uzla, kerej pak votiskli teda. „Když mělu takhle, tak že mě vůbec neměli pouštět na tu operaci, protože vlastně tomu vůbec nerozumím.““

Sexuolog R. Uzel se ve své reakci na článek vyjadřuje tak, že když se T. „nepodařila jako ženská a cítí se pořád nějak mezipohlavně“, neměla být k operaci vůbec připuštěna. Doslova píše: „její případ svědčí o potřebě „dvakrát měř a jednou řež““ (Reflex 33/2000). Zároveň cituje Doc. Zvěřinu, který ve své učebnici píše: „...je důležité jejich tlakům [tlakům transsexuálů] na rychlé řešení stavu odolávat a opatrně prověřovat jejich schopnost k adaptaci na opačnou sexuální roli.“ (tamtéž) Podobně se vyjadřuje i MUDr. Hajnová (Týden 14/2001). Ta zase posuzuje, zdali má daný jedinec vhodné tělesné proporce k tomu, aby v nové pozici vypadal věrohodně. V souhrnu sexuologové zastávají stanovisko, že žádosti o operaci pohlaví by mělo být vyhověno pouze v případě, kdy jsou si jisti, že jedinec je schopen a ochoten přizpůsobit se nové pohlavní a genderové roli.

Transsexuálové, kteří žádají o operaci, musí lékaře přesvědčit o své mužskosti/ženskosti. Toho dosahují především přehráváním stereotypů. Uplatňují tyto zjednodušené představy o tom, co činí ženu ženou a muže mužem, aby společnosti (a možná i sami sobě) dokázali, že jimi skutečně jsou.

„Na tom trandáctví⁴² je nejzvláštnější ta změna toho sociálního statusu, jako jo. Je často patrný na těch našich jakoby klukách novejš, jak se snažej bejt téma

⁴¹ Jedná se o článek „Změna je život“ (Reflex 28/2000).

⁴² „Trandáctví“ je zde myšleno ve smyslu transsexuality.

pánama tvorstva. A je to fakt křeč jako jo. Je to takový bouchání prostě pěstí do stolu a púllitrem a ženský jsou slepice a takovýdle kecy. A ono to fakt je to hrozně komický ve skutečnosti. Oni si to teda možná neuvědomují (...). A zase vobráceně, prostě představa, že se najednou vopravdu staneš tou slepicí a máš bejt ta slepice, to je strašně divný. I když znám lidi, kteří vyhodili diplomy z technickéjch univerzit a šly dělat šatnářku, aby prostě naplnili to postavení jo.

Ale tomu já nerozumím. Já se snažím svůj sociální status uchovávat tak jak je. Bez ohledu zrovna na to jaký jsou okolnosti. (...) Jsem celý tohleto martýrium nepodstupovala kvůli tomu, abych někomu dělala služku.“

Avšak i T. zpočátku následovala genderové stereotypy. Poté, co vyslovila svůj názor na sexismus, který panuje mezi transsexuály a ve společnosti obecně, a své odmítnutí podřídit se generovým normám, jsem se ji znovu zeptala na její život po operaci.

J.K. „Po té operaci jsi se snažila vlézt se do té ženské role. Tak jaký to pro tebe mělo význam? Že jsi ještě neměla takovou sebejistotu? Nebo, nebo... prostě tě to aji bavilo a chtěla jsi to?“

T.S. „Ne, mě to jakoby ani nenapadlo, že to jde jinak, v té době jako jo? Já jsem byla natolik zblblá fúrou různých teorií a tezí a pocitů. (...) ...na tom začátku se mi zdálo, že to je jediná logická cesta. Bylo potřeba prostě si to trochu vošlapat, vošahat. Nějaký ty první, jak to říct, sexuální zážitky, pocity a diskuze s těma lidma. A fakt mi trvalo možná čtyři, pět let, než jsem jakoby ty residua trochu zkorigovala a zjistila jsem, že nemá cenu se štvát za čímsi, co je v zásadě jenom chiméra, že.“

Zpočátku to byly pouze pocity – touha a stud –, které T. nebyla schopná jakkoli zařadit, dát jim kulturně srozumitelný význam. Diagnóza transsexuality, se kterou se poprvé seznámila někde v tisku, jejím pocitům připsala určitý význam. T. se s transsexualitou identifikovala a diagnóza ji poskytla scénář, podle kterého se má ubírat. Byla připravena podstoupit přeměnu na opačné pohlaví a začít nový život jako žena, femininní žena samozřejmě. Zdálo se jí, že je to jediná logická cesta a ani ji nenapadlo, že by to mohlo jít i jinak. Jiný diskurz u nás v té době nebyl dostupný. Ze své současné pozice zpětně vyhodnocuje, že bylo potřeba si to zažít. Skrze tuto zkušenost totiž dospěla k závěru, že se nemá cenu štvát za čímsi, co je v zásadě jenom chiméra. Nemá cenu pokoušet se udělat ze sebe ženu.

Mě třeba hrozně dlouho nedocházelo, že ti trand'áci⁴³ se mezi sebou nebavěj jako já jsem žena a on je takovej. Oni všichni říkají „vypadá jako“, „vypadá skvěle...“, ale podvědomě tam všichni dají to „jako“. Oni věděj, my víme jako, že nejsme, ale většina bude do krve bojovat, jako že jsme. Ale pak najednou slyšíš ty věty a oni to přiznávají všechno jako jo?

Transsexuálové jsou si vědomi své problematické pozice (viz také Roen 2002). Přesto (nebo možná právě proto) budou *do krve bojovat* za to, že jsou **normálními muži a ženami**.⁴⁴ Jejich boj je snahou o zakotvení v genderově-pohlavním řádu. Chtějí žít jako muži/ženy, nechťejí být dále identifikováni se svou transidentitou. Jinými slovy, usilují o připuštění do kulturního systému genderových rozdílů jako rozpoznatelné subjekty

⁴³ Myšleno transsexuálové.

⁴⁴ Tím nechci říct, že všichni transsexuálové zastávají toto stanovisko, jejich postoje mohou být mnohem komplikovanější. Ale pokouším se popsat postoj, který stojí v opozici k transgenderismu a pojí se výhradně s transsexualitou.

(Hausman 1999). Medicína přitom stojí na jejich straně – ze své autoritativní pozice, jakožto vědy o člověku, legitimizuje jejich přechod⁴⁵ a pomáhá jim dosáhnout co nejuvěrohodnějšího obrazu zvoleného pohlaví. Cenou za normalizaci je však mlčení a zneviditelnění, které jenom dále prohlubuje stud a stigma dalších translidí.

S. Stone v článku *A Posttranssexual Manifesto* (2006), který byl jedním ze zásadních textů pro vznik transgender studií, argumentuje takto. Nejvyšším cílem transsexuála je úspěšně „procházet“ (passing) a být přijímán jako rodilý člen zvoleného pohlaví. Normalizací transsexuál získává společenské přijetí. To, co tím ztrácí, je schopnost autenticky reprezentovat komplexitu a mnohoznačnost žité zkušenosti. Vzdává se své vlastní intertextuality, která je podstatou životní zkušenosti translidí. Autentická zkušenost je nahrazena určitým druhem příběhu, takovým, který podporuje staré konstrukce – přepisuje jedincovu minulost tak, aby podle pravidel současného genderově-pohlavního řádu byla v souladu s jeho nynější identitou. Transsexuálové jsou „naprogramováni“ tak, aby zmizeli. Tato pozice je už ze své podstaty zbavuje moci, nejsou „subjekty, pouze homogenizovanými, totalizovanými objekty“ (s. 232). Stone kritizuje dosavadní reprezentace transsexuality a vyzívá transsexuály, aby vytvářeli nové podoby vlastního vyjádření, aby hovořili ze své subjektivní pozice, což podle ní znamená překročit hranice genderové dichotomie, „být čitelný“.

„**Being out and proud**“⁴⁶ se stalo heslem nejen gay a lesbického politiky, ale také transgender a intersexuálního hnutí v zemích Západní Evropy a Severní Ameriky. Tato politika je založená na principu přijetí stigmatizované identity s hrdostí (více o stigmatizované identitě viz Goffman 2003). Vychází z předpokladu, že pokud nonkonformní jedinci přijmou stigmatizovanou identitu, kterou jim společnost přisuzuje, za svou, ale místo studu pociťují hrdost na to, kým jsou, svým postojem přepisují význam, který je s touto identitou spojený. Jedná se o posun od studu k hrdosti. Zatímco pocit studu je často provázen potřebou skrývání či odmítání nenormativní identity, tedy snahou o normalizaci a „procházení“ jako muž či žena, pocit hrdosti je spojen s otevřeným přiznáním a oslavou vlastní odlišnosti (Campbell 2007).

Ačkoli si translidé možná uvědomují, že zviditelnění je důležitým politickým stanoviskem na cestě k toleranci, realita osobního života je mnohem komplikovanější. Ne každý transčlověk si může dovolit vyjít otevřeně najevo se svou transidentitou, ne každý je ochoten nést rizika s tím spojená. Na druhou stranu ne každý transčlověk je ochoten smířit se s tím, že bude žít ve skrytu, aniž by mohl dát najevo, kým skutečně je. Jak píše K. Roen (2002: 504), každá z obou protilehlých pozic – „passing“⁴⁷ i „being out“⁴⁸ – s sebou nese určitá rizika. Otevřené přiznání transidentitě či transsexualitě (coming out⁴⁹) může znamenat ohrožení stability zaměstnání, osobního bezpečí, případně rodinných vztahů, z důvodu široce rozšířených předsudků a transfobie, jíž translidé, kteří „vyšli ven“,

⁴⁵ Legitimizace přechodu do opačné pohlavní kategorie je založena na přesvědčení, že transsexuál je ve skutečnosti „ženou v mužském těle“, nebo naopak „mužem v ženském těle“. Příčina genderové dysforie, neboli nespokojenosti se svou rodovou identitou, je spatřována v „chybném“ hormonálním nastavení v prenatalním období, kdy se předpokládané centrum pohlavní identity v mozku vyvíjí jako jedno pohlaví zatímco tělo získává atributy jiného pohlaví (Fifková 2002).

⁴⁶ „Being out and proud“ – dávat otevřeně najevo svou identitu a být na ni hrdý.

⁴⁷ Passing v překladu znamená „procházet“ jako muž/žena – žít ve zvoleném pohlaví nerozpoznán a být přijímán jako „přirozený“ člen tohoto pohlaví.

⁴⁸ Být „out“ znamená žít otevřeně jako transčlověk, neboli mít za sebou zkušenost „coming outu“.

⁴⁹ Coming out je obecně užívaný termín označující proces, ve kterém GLBTI lidé informují druhé o své sexuální nebo pohlavní/genderové identitě.

čelí. Na druhou stranu „procházení“ (passing) jako muž/žena tlačí člověka k tomu, aby skrýval určitou část svého života, což může vést k emocionální nevyrovnanosti a potencionálně k samotě a izolaci. Vzhledem k tomu, že passing udržuje jedince v izolaci, může představovat riziko také pro ostatní translidí, případně pro celou komunitu, protože komunita selhává v poskytování podpurných sítí a modelů, se kterými se by se mohly identifikovat další generace. Zneviditelnění navíc umlčuje translidí jakožto skupinu.

To, jestli se translidé otevřeně přiznají ke své transidentitě, nebo zastávají spíše asimilační tendence, do značné míry závisí především na toleranci okolí. S. Hines (2006) ve svém výzkumu poukázala na rozdílnou zkušenost mezi tím, jak svou identitu zakoušeli translidé, kteří pracují nezávisle jako například umělci, a ti, kteří mají formálnější zaměstnání. Zatímco translidé pracující v uměleckých sférách užívali k popisu své identity slova queer⁵⁰, ostatní dávali přednost termínu transsexuál. Translidé, kteří se obávali diskriminace na pracovišti nebo reakce svých kolegů v práci více zdůrazňovali důležitost „procházení“ jako muži/ženy (passing) a častěji si osvojili normativní femininní/maskulinní vzhled. Obvykle také prezentovali medicínsky uznávanou naraci. Méně omezující pracovní prostředí naopak umožňovalo méně komplikovanou zkušenost přeměny a rozvoj queer identit.

Když se vrátíme zpět k transgenderismu, je zřejmé, že **život jako transgender** či tranďák nemusí být jen osobním vyjádřením individuální genderové identity, ale je to také způsob vyjádření politického názoru. K. Roen (2002: 504) ve svém výzkumu říká, že někteří translidé vnímali svůj proces přecházení k transgenderismu ne pouze jako změnu z jednoho genderového vyjádření k jinému, ale jako změnu z jedné roviny politického uvědomění do jiné.

Přestože pro T. je její tranďáctví především osobní záležitostí, politickou rovinu věci si uvědomuje také. Určitou dobu působila jako jedna z předních českých transaktivistek a stála u zrodu občanského sdružení TransForum. S TransForem se však po čase rozešla, protože měla jiné představy o tom, čeho by se mělo sdružení pokoušet dosáhnout. TransForum sice pořádalo pravidelná setkání translidí, tedy začalo translidí sdružovat, ale na uzavřenosti této komunity to nic neměnilo. I samotné vedení TransFora mělo strach vystoupit z anonymity a začít komunikovat s majoritou (například s úřady), protože se báli prozrazení. Uzavřeli se tak jen do další o něco početnější izolace. T. říká, že už rezignovala na jakýkoli aktivismus. *Nemám na to náuru, měnit svět. Hrozně mě to vyčerpávalo, protože mi to přišlo jako házení perel sviním nebo hráchu na zeď, mň uráží. Na chvíli se zamyslí... Vlastně teď mi došlo, že už jenom tím, že jsem, dělám osvětu. Tím, že se neskrývá, ale naopak otevřeně přiznává svou transidentitu, upozorňuje většinovou společnost na existenci translidí. Svým tranďáctvím a tím, že její vzhled není z genderového hlediska úplně jasně čitelný, navíc zpochybňuje zažitě představy o tom, že každý člověk může být jednoduše zařazen do jedné z pohlavních-genderových kategorií.*

Žít otevřeně jako transgender si může dovolit jenom psychicky velmi silná osobnost. Život transgendera s sebou nese ztrátu sociální legitimacy a v některých případech i sociální rozpoznatelnosti. Jeden z respondentů výzkumu K. Roen (2002: 513) to shrnuje větou: „I can't be anywhere in between and be well-accepted within society and function well

⁵⁰ „Queer“ bývá do češtiny překládáno jako „teplouš“. V této souvislosti však nemá s homosexualitou nic společného. Jako queer se označují lidé, jež se chtějí odpoutat od tradičního vnímání sexuálních a genderových identit založených na neměnných kategoriích muž/žena, heterosexuální/homosexuální (Mezipatra 2012).

in society, so I have to choose [one or the other sex].“ Fungování člověka ve společnosti je podmíněno přihlášením se k jednomu ze dvou pohlaví. Někteří translidé, včetně T.S., však svým životem přesvědčují o tom, že je možné otevřeně přiznávat svou transidentitu, být sám sebou, a zároveň být ve společnosti dobře etablovaný.

„[Leslie Feinberg⁵¹] mě přišel fantastickým v tom, že není zalezlejší. To byl pro mě asi největší objev jako. (...) ...to, že nějaký trand'ák v Americe se sebral a normálně veřejně bojuje a je součástí nějaký politický strany dokonce. (...) To, že jde dělat ten aktivismus i na takový platformě, to bylo pro mě obrovský zjevení. (...) Pak jsme si psali s Britama, Italama. A najednou se zjistilo, že existují lidi naprosto etablovaný, ověšený titulama a ve společnosti vážený. To byly takový objevy pro mě.“

O translidech, kteří nejsou *zalezlí*, a přesto jsou ve společnosti přijímaní a uznávaní, T. hovoří jako o objevech. Z jejích slov zaznívá předpoklad, že pokud se člověk nepřizpůsobí genderově-pohlavnímu diktátu společnosti, musí se smířit s marginalizovanou pozicí někde na okraji. Přestože ona sama dnes žije jako trand'ák a má i dobré společenské postavení, stále je zde předpoklad studu: *„V zásadě mám kliku, svět se za mě nestydí.“*

Odpovědností sociálního aktéra je ztvárnovat gender způsobem, který je sociálně rozpoznatelný. Nejasná genderová prezentace může způsobovat problémy při každodenní interakci. T. si s tím však starosti nedělá. Lidé, kteří se s ní setkají, ji považují buď za jedno nebo za druhé pohlaví, jedni ji oslovují v ženském rodě, jiní v mužském. V naší společnosti existují pouze tyto dvě varianty, není myslitelné, aby byl někdo něco jiného, proto si T. do jedné z nich sami zařadí. *Zajímalo by mě, na základě jakých kritérií se rozhodují. Je zvláštní, když tě v jeden den, polovina lidí oslovuje jako ženu a polovina jako muže.* Její nejasné genderové vyjádření samozřejmě občas vyvolá i údiv a otázky typu „Kdo vlastně jste?“ – T. by nejspíš odpověděla „Já jsem já a jiná už nebudu.“ –, nicméně ona sama s tím problém nemá a ostatním nezbude, než se s tím nějak vyrovnat. T. vypráví několik historek ze života, mezi jinými i tuto: *„Jsem tak jednou seděla před pronajatou chatkou na podřezí Mrtvého moře, popíjela pivo a kolem šla taková malá holčička. Zastavila se a zaraženě tam stála. Šlo vidět jak ji to v té hlavě šrotuje. A pak se mě zeptala: „Mister, are you man or women?“ (smích) Jsem se začala smát... Mám pocit, že tato otázka vystihuje identitu T. lépe než jakákoli definice.*

T. zakončuje své vyprávění shrnutím, co ji tato životní cesta přinesla a k jakým závěrům došla.

Já si myslím, nevím, ale myslím, že jsem dneska svobodnější než většina lidí, což je naprosto zvláštní a nečekaný důsledek toho výletu tím životem, ale jo. Tím, že jsem vědomě zrušila všechny stereotypy, tím že jsem zrušila škatulky pohlaví a všechno, tak já si dneska můžu dělat naprosto, co chci a většina lidí nemůže, protože by se stala najednou podezřelejší, že jo, úchylákama nebo já nevím. A to mi připadá teda skvělý, mám mnohem větší prostor. Ono jim to ani nepřijde, že můžou [z té škatulky] vystoupit. Ale na druhou stranu zase rozumím, že společnost, aby fungovala, tak musí mít nějaký pravidla, nějaký

⁵¹ L. Feinberg je americký transaktivista a autor několika knih, ve kterých artikuluje mezipohlavní pozici transgenera jako za možnou variantu bytí a povzbuzuje translidé, aby vystoupili ze skrytu. U nás vyšla jeho kniha *Pohlavní štvanci* (2000).

vzorce chování, nějaký úzy. Tomu rozumím. Ale přesto si myslím, že by se to dalo trošku rozvolnit, že by se nic nestalo.

3.3 Shrnutí životního příběhu T.S. a formulace výzvy, kterou přináší transgenderismus

Centrálním prvkem biografie T.S. je cesta k autenticitě. Je to příběh o vyjednávání možností, jak projevit své autentické já v rámci společenských struktur. Jak T. sama popisuje, její identita se vyvíjela pomalu a postupně: „(...) všechno to bylo spíš hodně evoluční a hodně, hodně, hodně pomalý. Otázka racionálního zvažování kroků a nekroků. Protože ty máš strachy, co to všechno způsobí se zhmotňovaly třeba ve vztahu s rodičema.“ Neustálé vyjednávání, co je přípustné a co ne, neustálé zvažování kroků a nekroků a obav z toho, jaké budou mít její kroky důsledky a jak na ně společnost bude reagovat, o tom je její životní příběh.

T. několikrát za život radikálně změnila svou identitu. Nejprve žila identitu, která ji byla přiřčena při narození. Její tělo ji předurčilo ke společenské roli muže. Do této role byla socializována a všichni očekávali, že se bude chovat jako muž. T. však měla tendence z mužské role vybočovat. Na společenskou nepřipustnost vlastních tužeb reagovala, tím že si osvojila takový „dvojitý život“. Na veřejnosti se prezentovala jako „normální“ – tedy maskulinní, heterosexuální – muž a v soukromí realizovala svůj sen, že se stane ženou. Potřeba skrývat se v ní ale vyvolávala pocity studu, zahanbení a strachu z prozrazení. Stav vnitřní rozpolcenosti mezi snahou dostat genderovým normám a potřebou vlastního sebevyjádření byl dlouhodobě neúnosný. Proto se rozhodla radikálně zakročit.

Její nová identita se formovala na základě dominantního medicínského diskurzu. Hned na začátku rozhovoru, když vyprávěla o svém dětství, se T. vymezila vůči transvestitismu, protože její převlékání nemělo sexuální podtext. T. následovala transsexuální příběh. Vyhledala odbornou pomoc a započala svůj proces přeměny. Po operaci se (z něj/) z ní stala žena. Zpočátku s nadšením objevovala možnosti, které ji tato nová pozice nabízela. Časem se však její zaujetí prezentací sebe sama jakožto ženy vytratilo. Jednak nebyla spokojená se změnou svého sociálního statusu – společenské požadavky, které na ni, jakožto na ženu, byly kladeny, ji připadaly omezující. A navíc, přestože už nějakou dobu žila jako žena, ženský svět ji stále připadal cizí a nedosažitelný. T. rezignovala na nějakou honbu za tím, aby vypadala po všech stánkách jako „typická“, a tedy i „skutečná“, žena. Dospěla k názoru, že nemá cenu předstírat.

Kladení otázky „kdo jsem“, neustalo ani po operaci. T. si uvědomila, že se necítí být mužem a že se nemůže považovat ani za ženu. Vyčerpala všechny možnosti, které ji společnost nabízela. Nenacházela slovo, jež by vystihovalo podstatu její identity. S podobným problémem se potýká řada lidí, kteří se nevlezli do hegemonního řádu pohlaví, genderu a sexuality. Dokumentární snímek *Fabulous! The Story of Queer Cinema* (2006) začíná slovy: „Dlouho jsem neuměla pojmenovat, kdo vlastně jsem. Neměla jsem představu o nikom, kdo by byl stejný jako já. A bylo to bolestivé.“ Zpočátku T. její úvahy děsily. Když však zjistila, že v podobné situaci není sama, přestala se považovat za „deviantní“. Objevila diskurz, který ji umožňoval uchopit sebe samu a začlenit se do řádu světa. Medicínský model transsexuality, se všemi svými východisky, pro ni přestal být jediným možným a platným řádem věcí. Transgender subkultura

(angloamerické provenience) ji poskytla nový náhled a možnosti sebeidentifikace. Z člověka, jehož existence byla považována za „chybu přírody“ či patologii, se stal živý důkaz toho, že naše představy o pohlavnosti a genderové identitě člověka jsou přinejmenším nepřesné. T. o sobě říká: „[J]á jsem prostě živej důkaz, že existuje něco třetího, možná čtvrtého, pátého...“, co překračuje pohlavní binaritu.

Jakkoli se tato myšlenka zdá být radikální, protože ve svých důsledcích zpochybňuje základní atributy, kterými ustanovujeme lidství, bylo by mylné domnívat se, že transgender hnutí prosazuje nějakou zásadní reorganizaci genderově-pohlavního řádu ve smyslu přijetí „třetího pohlaví“. Transgendeři nejsou žádní bojovníci za genderovou revoluci, i když někteří radikální aktivisté se tak možná prezentují.⁵² V aktu přijetí transgender identity⁵³ je třeba spatřovat především odpor vůči určitému typu moci. Moci, kterou Foucault charakterizuje jako moc spojenou s věděním, kompetencí a kvalifikací. „Bojují proti privilegiím vědění. Jsou ale opozicí i vůči utajování, deformaci a mystifikujícím reprezentacím, které se lidem vnucují.“ (Foucault 2003: 201) Je to forma moci, která člověka kategorizuje – vypichuje jeho vlastní jedinečnost, odlišnost a označuje jej touto specifičností. Omezujícím způsobem jej svazuje s jeho identitou. Krátce řečeno: „Jsou odmítnutím vědeckého a administrativního vyšetřování, které určuje, kým člověk jest.“ (Foucault 2003: 201-202)

Pokud transgendeři (a intersexuálové) za něco bojují, pak je to prosazení svobodného rozhodování o sobě. Požadují větší toleranci překračování pohlavně/genderových rolí a akceptaci svébytného osobního vyjádření každého člověka. Nechtějí narušit pohlavní polaritu mužskosti a ženskosti. Ta může zůstat, ale jen jako projev osobní volby, nikoli jako vnucený způsob chování. Každý člověk by měl dostat šanci projevit své já nezávisle na pohlaví připsaném při narození. Jak prohlašuje jedna transsexuální aktivistka: „Penisy, prsa a vagíny se znovu stanou částmi těl a nikoli regulátory chování a identity.“ (Feinberg 2000: 154)

Dokud je vztah mužské tělo–maskulinita a ženské tělo–feminita obecně považován za přirozený, samozřejmý a nezpochybnitelný, pak lidem, kteří nesplňují tyto požadavky nebo se jiným způsobem nevtěsnají do daných kategorií (např. intersexuálové), nezbývá než se přizpůsobit, žít ve skrytu a předstírat. Identity, které translidem společnost nabízí jsou postaveny na binaritě normální-abnormální a nesou stigma patologie. Přijetím transsexuální diagnózy člověk pouze podpoří nezpochybnitelnost současného pohlavně-genderového řádu. Transgender (nebo intersexuální) identita však nabízí jiné řešení těchto pohlavně-genderových disonancí. Vybízí člověka, aby vystoupil mimo stávající paradigma, které je pro něj nevýhodné a omezující. Aby odmítl hegemonní kategorizaci jako mocenský nástroj represe a projevil svou vlastní autonomní identitu.

Nejde o žádné postmoderní utopistické snění, ale znamená to, slovy M. Warnera (1999: 12), „umožnit prostor novým svobodám, zkušenostem, tužbám, identitám, novým tělům, i když mnozí zůstanou spokojeni se svými starými.“⁵⁴ Vytvořit prostor pro neurčitosti,

⁵² Mezi nejvýraznější trans-aktivisty, kteří artikuluji svou kritiku genderové normativity v intencích boje či revoluce patří Kate Bornstein.

⁵³ Možná by bylo lépe říci konstrukcí identity prostřednictvím transgender diskurzu. T. charakterizuje svou identitu spíše deskriptivním způsobem, než že by se jednoznačně označila za transgendera či tranďáka. To je nejspíš dáno tím, že u nás neexistuje žádná transgender komunita, která by vymezila jasný význam tohoto slova.

⁵⁴ V originále: „Sexual autonomy has grown (...) by making room for new freedoms, new experiences, new pleasures, new identities, new bodies – even if many of us turn out to live in the old ones without

diference a polyvokality; „prostor mezi“, o kterém filozofuje Mirek Vodrážka: Transgenderovému bytí, je třeba porozumět, nikoli jako stavu liminality, v němž jde pouze o to, něčím se „stát“ ve smyslu jiného pohlaví, ale jako existenciální možnosti bytí (Vodrážka 2001: 4). Cílem těchto snah je rozšířit možnosti identifikace, aniž by původní identity byly ztraceny. Transgenderový „život mezi“ i transsexuální příběh člověka, který se narodil ve „špatném těle“, mohou existovat vedle sebe, aniž by jeden diskreditoval ten druhý (Roén 2002). Představují tak možnost volby.

Transgenderismus se netýká jen hrstky lidí s diagnózou genderové disforie, jak by se mohlo zdát. Je výzvou pro nás pro všechny. Myšlenka transgenderismu poukazuje na omezenost našeho binárního pohlavně-genderového systému, do kterého je možné vměstnat existující skutečnost jen za cenu „veřejného zatemňování“ (Vodrážka 2001). Vyzívá nás k zamyšlení nad samozřejmostí, přirozeností a neměnností toho, co považujeme za normální. Mary Douglas (1966) si byla vědoma nesmírného potenciálu, jež se skrývá za hranicemi normality. Říká, že onen pocit nejistoty pramenící z nahlédnutí za hranice stávajících struktur, může být velmi produktivním stavem mysli. Někdy bývá takovýto zážitek nepříjemný, může vyvolávat strach, hrůzu, opovržení. „But it is not always an unpleasant experience to confront ambiguity. (...) [Shock] can be stimulating. (...) We enjoy works of art because they enable us to go behind the explicit structures of our normal experience. Aesthetic pleasure arises from the perceiving of inarticulate forms.“ (Douglas 1966: 37) Za hranicemi normality se rozkládá nezměrná oblast možností, ze které lze čerpat inspiraci i nové myšlenky. Osvobozuje naše myšlení a představivost, umožňuje nám přehodnotit stávající pořádek a otevírá nám možnost potencionální změny. A pro některé může takovýto pohled znamenat skutečné osvobození.

complaining. Variation in this way is a precondition of autonomy – as much as it is also the outcome of autonomy.” (Warner 1999: 12)

4 Závěr

Změny v institucionalizovaném medicínském přístupu k transsexualitě vypovídají o postupné liberalizaci a integraci translidí do společnosti. Od tendencí bagatelizovat a potlačovat transsexuální zkušenost přešla medicínská praxe k terapeutické „nápravě“, jež transsexuálům umožňuje zapadnout do společnosti (Dvořáčková 2007). Mohlo by se zdát, že už není, jak těmto lidem s poruchou genderové identifikace pomoci. Transgender perspektiva však obrátila tento předpoklad naruby. Diskurzy, které definovaly transsexualitu jako nemoc, umožnily konstituování obráceného diskurzu, ve kterém transsexuálové vyžadují svou legitimitu a přirozenost „často stejným slovníkem obsahujícím kategorie, jimiž byla medicínsky diskvalifikována“ (Foucault in Culler 2002: 126). Transgenderi svým vystoupením ukazují, že „slepá“ společenská tolerance transsexuálů je ve skutečnosti projevem netolerance, a ke skutečné akceptaci translidí má daleko.

Medikalizace transsexuality, i přes její negativní důsledky, byla ve své době nesmírně důležitým pozitivním krokem (což bývá jejími kritiky mnohdy opomíjeno). Medicínské definice přiznaly transsexuální zkušenosti reálnou existenci a vrozená podstata této nemoci snímala z těchto sociálně vyloučených lidí břemeno viny. Moderní technologie zase umožnily transsexuálům žít životy „normálních žen a mužů“. Zároveň však medicína stavěla transsexuály do role bezmocných obětí nemoci a zbavovala je tak agency – schopnosti jednat a rozhodovat za sebe.

Odlišná optika, se kterou transgenderi přicházejí říká, že je to naše koncepce pohlavnosti, která činí transsexualitu tím, čím se nám jeví – „rozporem“ mezi tělem a duší. Pokud naše společnost uznává pouze dvě pohlavně/genderové kategorie – femininní (heterosexuální) ženu s vagínou a maskulinního (heterosexuálního) muže s penisem –, pak snaha transsexuálů procházet jako příslušník opačného pohlaví (obvykle spojená se změnou genitálií a vnějších pohlavních tělesných atributů), je projevem omezených možností, které jsou jim společností vyhrazeny. Naše sociální uspořádání počítá pouze se dvěma privilegovanými pohlavními formami. Z lékařského hlediska však fakticky existují biologická pohlaví (minimálně) tři– muži, ženy a „nezařaditelní“ (intersexuálové) (Fausto-Sterling 1993).⁵⁵

Transsexualita je koncipována tak, aby nenarušila bipolární vidění světa. Transsexuální příběh o „ženě uvězněné v mužském těle“ (a naopak) jednoznačně koresponduje s představou o člověku buď jako o muži, nebo jako o ženě a diagnostická kritéria pak jasně vypovídají o attributech, jež jejich mužskost či ženskost tvoří (Dvořáčková 2007). Odlišnost mezi psychickým a tělesným pohlavím člověka, charakterizovaná jako „rozpor duše a těla“, a „dohledatelnost“ této odlišnosti na biologické úrovni je přijatelnou a srozumitelnou kulturní interpretací transsexuální zkušenosti. Diagnóza, spíše než aby odhalovala patologickou podstatu těchto lidí, rozkrývá naše vlastní konceptualizace pohlaví, genderu a sexuality.

Transgenderismus zpochybňuje medicínou ustanovený transsexuální příběh jakožto jedinou, správnou interpretaci životní zkušenosti translidí. V duchu postmodernismu vyznává pluralitu a diferencovanost identit, jež se nedají jednoduše zaškatulkovat. Posun

⁵⁵ Navíc je dosti sporné, co ve skutečnosti zakládá tyto biologické kategorie žena–muž (Worthman 1995).

od transsexuality k transgenderimu představuje posun od odborného dohledu, který stanovuje, kým člověk jest, k naslouchání autentického hlasu translidí, kteří říkají: „I know who I am.“ (Valentine 2007) a přiznávají tak, že sami mají expertní znalosti na to, kým jsou.

Transsexualita a transgenderismus jsou dva různé diskurzy zakládající kategorie identit. Jsou to dvě různé životní a politické strategie, kterými se translidé vyrovnávají se svými ambivalentními identitami v binárně strukturovaném světě. Transgenderismus představuje možnost kombinovat aspekty obou pohlaví/genderů nebo možnost života mimo pohlavně/genderové kategorie a transsexualita zase umožňuje žít jako „obyčejná žena od vedle“ (Roen 1998). Zatímco v USA a západní Evropě je debata kolem transgenderismu velmi živá, v České republice transsexualita zůstává převážně obrazem medicínských diagnóz. Pluralita možností, kterou přináší diskurz transgenderismu, u nás prozatím schází. K napsání této práce mě proto vedla především snaha otevřít podobnou diskusi na toto téma i u nás.

5 Seznam literatury

- Bauman, Zygmunt (1995): *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Slon.
- Bartky, Sandra Lee (1988): Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power. In: *Feminism and Foucault. Reflections on Resistance*. Ed. Diamond and Quinby. Boston: Northeastern University Press.
- Berger, Peter a Luckmann Thomas (1999): *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bordo, Susan (1993): *Anorexia Nervosa: Psychopathology as the Crystallization of Culture*. In: *Unbearable Weight*. Berkeley: University of California Press.
- Bourdieu, Pierre (2000): *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Butler (1993): *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. Routledge Classics.
- Capra, Fritjof (2002): *Bod obratu*. Praha: DharmaGaia.
- Culler, Jonathan (2002): *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host.
- Douglas, Mary (1966): *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Dudová, Radka (2011): Kvalitativní výzkum životních drah: life stories a biografický výzkum. *Socioweb*, č. 11.
- Fafejta, Martin (2004): *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Jan Piszkiwicz.
- Fausto-Sterling, Anne (1993): *The Five Sexes: Why Male and Female Are Not Enough. The Sciences*, March/April [online]. Dostupné z www: <http://bms.brown.edu/faculty/f/afs/fivesexesprnt.pdf>.
- Fischer-Rosenthal, W. (1997): Potíže s identitou: Biografie jako řešení některých (post)moderních dilemat. In: *Biograf*, č. 12.
- Foucault, Michel (1999): *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědění*. Praha: Herrmann a synové.
- Foucault, Michel (2000): *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.
- Foucault, Michel (2003): Subjekt a moc. In: *Myšlení vnějšku*. Praha: Hermann a Synové.
- Giddens, Antony (1991): *Modernity and Self-Identity: self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, Antony (2003): *Důsledky modernity*. Praha: Slon.

Goffman, Erving (2003): *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Kiczková, Zuzana (1998): Subjekt v pohybe. In: *Aspekt*, č. 1. Bratislava.

Kiczková, Z. a kol. (2006): *Pamät' žien. O skúsenosti sebeutvárania v biografických rozhovorech*. Bratislava: IRIS.

Kiczková, Zuzana (2007): Vy/rozpráváná a pre/žitá biografa. Interpretačná analýza naratívneho interview. In: *Histórie žien: Aspekty písania a čítania*. Aspekt, Bratislava.

Kiczková, Zuzana (2009): Cesty k prežívanej a vyrozprávanej skúsenosti. In: *Podoby filozofovania včera a dnes*. IRIS, Bratislava.

Laqueur Thomas (1992): *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge: Harvard University Press.

Lorber, Judith (2005): *Věřit znamená vidět. Biologie jako ideologie. Sociální studia*, č. 2. [online]. Dostupné na WWW: http://socstudia.fss.muni.cz/sites/default/files/Lorber_5.pdf.

Namaste, Ki (1994): The politics of Inside/Out: Queer Theory, Poststructuralism, and a Sociological Approach to Sexuality. In: *Sociological Theory*, 12/2. American Sociological Association.

Seidl, J. a kol. (2012): *Od žaláře k oltáři. Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host.

Schütze, Fritz (1999): Narativní interview ve studiích interakčního pole. In: *Biograf* 20.

Sokolová, Věra (2006): Koncepční pohled na „sexuální menšiny“ aneb vše je jen otázka správné orientace... In: *Mnohohlasem: Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. SoÚ, Praha.

Svoboda, Michal (2007): Biografická metoda v antropologii. In: *Přehledové studie* 07/12. CAAT.

Šmausová, Gerlina (2002): Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví. In *Sociální studia 7: Politika rodu a sexuální identity*. Brno: FSS MU.

Šmejkal, Václav (1997): *Krise newtonovsko-karteziánské vědy*. E-LOGOS: Electronic journal for philosophy, č. 4 [online]. Dostupné na WWW: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/smejkal.htm>.

Warner, Michael (1999): Politics of sexual shame. In: *Michael Warner, The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*, p. 1-40. ... Harvard U. Press.

Worthman, Carol M. (1995): Hormones, Sex and Gender. In: *Annual Reviews of Anthropology*, roč. 24.

Literatura k transgenderismu

Benjamin, H. (1966): *Transsexual phenomenon*. New York: Julian Press.

Bornstein, Kate (1995): *Gender Outlaw: On Men, Women and the Rest of Us*. Vintage.

Bornstein, Kate (2006): Gender Terror, Gender Rage. In: *The transgender studies reader*. New York: Routledge.

Bullough, Vern L. (1994): *Science in the Bedroom. A History of Sex Research* [online]. Dostupné na WWW: <http://www2.rz.hu-berlin.de/sexology/GESUND/ARCHIV/LIBRO.HTM#Y84>.

Campbell, Jason (2007): Beyond Gender Essentialism and the Social Construction of Gender: Redefining the Conception of Gender through a Reinvestigation of Transgender Theory. *International Studies in Philosophy*, č. 39.

Dvořáčková (2007): *DG. F 64.0: Sexuologické diskurzy transsexuality*. Diplomová práce, MU, Brno.

Dvořáčková, Jana (2010): Od léčby poruch pohlavní identity k genderové transformaci společnosti. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 11, č. 1.

Ekins a King (1999): Towards a sociology of transgendered bodies. In: *The Sociological Review*, roč. 47.

Ekins, R. a King, D. (2006): *The Transgender Phenomenon*. London: SAGE Publications.

Feinberg, Leslie (1996): *Transgender Warriors: making history from Joan of Arc to RuPaul*. Beacon Press.

Feinberg, Leslie (2000): *Pohlavní štvanci*. Praha: G plus G.

Fifková, Hanka (1998): *O sexu s Hankou*. Praha: Grada.

Fifková, Hana a kol. (2002): *Transsexualita: diagnostika a léčba*. Grada: Praha.

Gagné, Patricia a kol. (1997): Coming out and Crossing over: Identity Formation and Proclamation in a Transgender Community. In: *Gender and Society*, roč. 11, č. 4.

Halberstam, Judith (1998): *Female Masculinity*. Duke University Press.

Hausman, Bernice (1999): *Changing sex: transsexualism, technology and the idea of gender*. Durham: Duke University Press.

Herdt, Gilbert, ed. (1996): *Third Sex, Third Gender. Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*. New York: Zone Books.

Hines, Sally (2006): What's the Difference? Bringing Particularity to Queer Studies of Transgender. In: *Journal of Gender Studies*, roč. 15, č. 1.

- Hynie, Josef (1992): Historie sexuologického výzkumu v Československu. *JT* [online]. Dostupné na WWW: http://www2.hu-berlin.de/sexology/CZ/hynie_cz.htm.
- Kovářiková, Juliána (2010): Ani muži, ani ženy: Pohlavní a genderové variace. Postupová práce, FF UK.
- Laqueur, Thomas (1992): *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge: Harvard University Press.
- Meyerowitz, Joanne (2006): Transforming Sex. Christiane Jorgensen in the Postwar U.S. In: *OAH Magazine of History*. March 2006.
- O soudně lékařských otázkách transsexualismu* (1969). Katedra soudního lékařství Lékařské fakulty University Palackého a krajské soudně lékařské oddělení FN v Olomouci. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.translide.cz/books/symposium/main.html>
- Pechová, Olga (2003): Homosexualita a poruchy pohlavní identity. Ročníková práce. Univerzita Palackého, Olomouc. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.translide.cz/books/homosexualita/main.html>.
- Pfäfflin, F. (1997): Sex Reassignment, Harry Benjamin, and some European Roots. *IJT* 1,2 [online]. Dostupné na WWW: <http://www.symposion.com/ijt/ijtc0202.htm>?
- Roen, Katrina (1998): *Constructing Transsexuality: Discursive Manoeuvres through Psycho-Medical, Transgender, and Queer Texts*. Disertační práce, University of Canterbury.
- Roen, Katrina (2001): Transgender Theory and Embodiment: the risk of racial marginalisation. In: *Journal of Gender Studies*, Vol. 10, No. 3.
- Roen, Katrina (2002): „Either/Or“ and „Both/Neither“: Discursive Tensions in Transgender Politics. In: *Signs*, roč. 27, č. 2.
- Rozmanič (1969): Transsexualismus s hlediska soudně lékařského. In: *O soudně lékařských otázkách transsexualismu*. Katedra soudního lékařství Lékařské fakulty University Palackého a krajské soudně lékařské oddělení FN v Olomouci. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.translide.cz/books/symposium/main.html>
- Stone, Sandy (2006): The Empire Strikes Back. A Posttranssexual Manifesto. In S. Stryker a S. Whittle, ed., *The transgender studies reader*. New York: Routledge.
- Stryker S. a Whittle S. (2006): *The transgender studies reader*. New York: Routledge.
- Stryker, Susan (2008): *Transgender history*. Berkeley: Seal Press.
- Spencerová, Tereza (2003): *Jsem trans'ák!* Praha: G plus G
- Valentine, David (2007): *Imagining Transgender: An Ethnography of a Category*. Duke University Press.

Vodrážka, Mirek (2001): Život mezi. In *Gender, rovné příležitosti a výzkum*, č. 3.

Widermanová (1969): Naše zkušenosti s transsexualismem. In: *O soudně lékařských otázkách transsexualismu*. Katedra soudního lékařství Lékařské fakulty University Palackého a krajské soudně lékařské oddělení FN v Olomouci. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.translide.cz/books/symposium/main.html>

Další materiály

Reflex 28/2000. Změna je život (rozhovor s T.S.).

Reflex 33/2000. Reakce R. Uzla na článek Změna je život.

Týden 14/2001. Kouzelnice s pohlavími (rozhovor s Marií Hajnovou). [online]. Dostupné na WWW: <http://home.tiscali.cz/iva.w/Tyden142001.htm>

Mezipatra: queer filmový festival (2012). [online]. Dostupné na WWW: <http://www.mezipatra.cz/>

Different for Girls (1996) [film]. Režie Richard Spence. Velká Británie, Francie.

Paris is Burning (1990) [dokumentární film]. Režie Jennie Livingston. USA.

Fabulous! The Story of Queer Cinema (2006) [dokumentární film]. Režie Lisa Ades, Lesli Klainberg. USA.

Riot Acts Flaunting Gender Deviance in Music Performance (2009) [dokumentární film]. Režie: Madsen Minax. USA

Screaming Queens: The Riot at Compton's Cafeteria (2005) [dokumentární film]. Režie a scénář: Victor Silverman, Susan Stryker. USA

Venus Boyz (2002) [dokumentární film]. Režie a scénář: Gabrielle Bauer. Germany.